

Peter Borisov

O Hacquetovem značaju

(zgodovinsko-psihološka študija)

*Če ti poreko, da sta se gori strnili, verjemi jim;
če pa trdijo, da se je spremenil človeški značaj,
jim tega nikar ne verjemi.*

Kitajska modrost

Pri študiju Hacquetovega značaja je zlasti pomembno preučevanje primarnih virov iz njegove pičlo ohranjene in težko dostopne korespondence in po vsebini bogate avtobiografije. Toda, ker je pisal po spominu (v starosti nad 70 let), nekatere njegove navedbe niso povsod dovolj jasne. Zato smo se morali poslužiti še njegovih objavljenih potopisov. Zanimariti pa ne bi bilo smiselno tudi nekaterih podatkov iz krajših ali daljših člankov in razprav, slovenskih in tujih piscev.¹

Omenjeni spisi skušajo resnici čim bolj približati objektivno podobo Baltazarja Hacqueta de la Motte (1739/1740-1815) iz časov razsvetljene Evrope, neponovljivega in vsestranskega znanstvenika, naravoslovca in zdravnika, predvsem pa neustrašnega bojevnika za poštenost v znanosti in v odnosu do soljudi.

Zunanost Hacqueta, ki ga je narava izoblikovala v osebo manjše rasti, nemirnega, toda prodornega pogleda, je nekoliko spominjala na moža trdne volje. Takšen je tudi bil Hacquet v resnici. Kljub rečenemu bi bila njegova podoba manj jasna in živa, če ne bi spoznali njegovega značaja, ki ga je pisec sam naznačil v svojih obširnih spisih in dopisovanju s slavnimi evropskimi učenjaki in celo z nekaterimi vladarji.

Naša razprava naj bi opozorila bralca na nekaj novih momentov iz Hacquetovega življenja, zlasti o njegovem odnosu do razsvetljenstva.

V Hacquetovem življenju je odigrala nekdanja Kranjska, predvsem pa njena Idrija in Ljubljana, pomembno vlogo, saj je tam pustil celih dvajset let svojega mladostnega poleta, zanosa, prizadevanj in zdravja. Toda ti dve mesti nista znali nepristransko oceniti njegovega nesebičnega in vestnega delovanja ter spoznati bistva njegovega duha in ga končno tudi vzljubiti.

Če ni zapustil Hacquet v svetovni znanosti kakih pomembnejših odkritij ali razodetij, je veličina njegovega intelekta brez dvoma v tem, da je prvi dal avtentične znanstvene opise (opremljene z duhovitimi komentarji) in pestre podobe mnogih, tisti čas še manj znanih predelov avstrijske monarhije (in tudi Slovenije), prav tako pa tudi bližnjih sosednjih in daljnih dežel, ki jih je prehodil ali prejezdil na svoji nepogrešljivi kobili Rosinandi. Zelo mikavna so opazovanja značajev ljudi, ki jih je Hacquet srečaval na svojih raziskovalnih

¹ Npr. R. Derossi, E. Duller, G. Jakob, J. Jurca, E. Lesky, A. Valenta, G. in T. Mraz, A. Müller, V. Novak, V. Petkovšek, J. Pfeifer, G. Pilleri, I. Pintar, J. Valvasor, W. Voss, P. Borisov.

poteh, predvsem pa pikre opazke in kritike na njihove običaje in navade. Dragocena in obširna poročila ter izsledki, ki jih je priobčeval v številnih evropskih tiskih, so bogatila etnologijo, folkloro, botaniko, oriktologijo, geognozijo, mineralogijo, psihologijo in ne nazadnje tudi humano in živinozdravniško medicino.

Znanstveni krogi tudi izven avstrijskih meja so Hacqueta zelo cenili, kar priča dejstvo, da so ga sprejela učenjaška združenja v Berlinu, Frankfurtu na Odri, Göttingenu, Erfurtu, Halleju, Leipzigu, Lvovu, Krakovu, Firencah in Chambéryju med svoje redne ali častne člane. Tudi Goethe ga omenja v svojem znanem potopisu »*Italianische Reise*« in v zapiskih iz 1786 v zvezi z Kerwendelskim gorovjem, ki se vleče od Dalmacije do Sv. Gottharda in še dlje. Goethe je tedaj pripomnil, da je večji del tega gorovja Hacquet že prehodil.

Hacquet je avtobiografijo pisal v materinem jeziku, v francoščini; skušal je biti kronološko dosleden, ne da bi karkoli zamolčal ali polepšal, kar je v resnici doživel.

Oryctographia, potopise in nekatere svoje razprave je Hacquet pisal v nemščini.

1. Mladost

Hacquet pripoveduje:

»On me dit d'être né à Le Conquet en Basse Bretagne l'an 1740. Mes parents m'ont été inconnus excepté qu'on me dit que mon père étoit d'une famille aristocratique à seize quartier. Les armes qui se trouvent au bas de mon portrait qu'un ami a fait graver malgré moi en 1777 à Vienne par Kohl (sl. I) in-quarto doivent avoir du rapport avec ceux de mon père, excepté le flambeau de l' amour, qui fait voir que je fût fils naturel.«²

Hacquet je bil pravi otrok viharnega 18. stoletja, obdobja, ki je bilo sila razgibano in vsebinsko bogato.

Medtem ko so se od 16. stoletja dalje razvnamala nasprotja idej na družbenem, političnem, socialnem, verskem, kulturnem in znanstvenem področju, je ta proces v 18. stoletju dozdevno dozorel. Zahodnoevropske države so zdrsnile tisti čas v viharo obdobje vojn in nemirov, podobno tistim na začetku 16. stoletja. Najprej je izbruhnila vojna za habsburško dediščino (1740-1748), na to se je navezala sedemletna vojna (1756-1763), ko so se spopadli skoraj vsi evropski vladarji.

»Stari red«, ki si je v 16. in 17. stoletju zagotovil trdna tla pri večini zahodnoevropskih držav, je bil pravzaprav svojevrsten kompromis med srednjeveškim ustrojem in zahtevami prihajajočega obdobja.

Ko sta dve socialni vodilni sili srednjega veka - fevdalno plemstvo in katoliška Cerkev - izgubili politični in družbeni pomen, so se združile centralistične vladavine v absolutistične monarhije. Odmirajoči fevdalizem si je zaman prizadeval, da zagotovi nadaljnji obstoj, z vsemi razpoložljivimi sredstvi se je poskušal upreti kolesju časa.

Takšno kaotično stanje je pretresalo celotno evropsko družbo, ko je stopala v novo dobo (od katere je veliko pričakovala), v 18. stoletje. Tega časa pa ni razumeti v kronološkem smislu; to obdobje je stremelo k miru, blagostanju in ureditvi gospodarstva. Absolutistični vladarji niso dopuščali nikakršnih sprememb družbene ureditve, ki bi osvobajala človekovo osebnost in utrjevala enakopravnost vseh državljanov pred zakonom.

² »Rekli so mi, da sem se rodil leta 1740 v le Conquet v Spodnji Bretaniji. Staršev nisem poznal, vem le, da je bil oče plemiškega rodu in je imel 16 prednikov. Grbi k mojemu portretu, ki jih je eden mojih prijateljev leta 1777 proti moji volji velel upodobiti Kohlu na Dunaju, so gotovo v zvezi z mojim očetom; tam upodobljena ljubezenska bakla pač pomeni, da sem bil nezakonski sin.«

Mr.chr. et obstet. Baltazar Hacquet de la Motte. Risba F. Linderer, bakrorez Kohl, Dunaj.

Absolutizem kot najvišja oblika fevdalizma je pomenil po Leibnizu (1646-1716) »stanje svobodne rešitve« ali »neomejenosti« gospodujoče državne ureditve, ki je ne morejo nadzirati niti ustavni organi niti zakon. V absolutistični državni ureditvi je vladar bil suveren in je vršil nedeljivo, nenadzorovano in neomejeno oblast, ki je bila »dana od Boga«. Delikt zoper suverena – crimen laesae maiestatis divinae – je bilo razumeti kot zločin, ki je bil uperjen posredno proti Bogu in je sodil med najhujše prestopke (crimen artocissium). Pri tem ne bi smeli prezreti, da se je absolutizem izoblikoval kot reakcija proti konfesionalnim meščanskim vojnám iz 16. stoletja. Takšno stanje v Evropi ni moglo trajati dolgo.

Neposredni povod za razvoj temeljne preobrazbe družbe se je pripravljala že proti koncu 17. stoletja. Težnja nove kulturne usmeritve je združevala sadove humanizma in protestantizma: od prvega je prevzela svobodo miselnosti, od drugega pa prvine verskih in političnih svoboščin.

Absolutizem se je sredi 18. stoletja prilagodil zahtevam časa; razvneti družbenopolitični tokovi so vzburlili ne le ta čas, ampak so svojo moč kazali še pozneje. Absolutizem se je moral odreči svojega klečeplaznega klerikalizma in aristokratskega snobizma. Državna oblast je načela novi boj s katolicizmom in do neke mere se je podredila prihajajoči miselnosti – razsvetljenstvu – ki je prezirala stare ureditve. Neposredno nastopajoče silnice so bile: razsvetljenstvo, revolucije in klasicizem. Obdobje je zaznamovano z nastankom

»razsvetljenega absolutizma« ali »prosvetljenega despotizma«. Prva polovica 18. stoletja je bila v znamenju razsvetljenstva kot racionalistične smeri razvoja (do 1770); nato je sledilo obdobje revolucije (1770-1795), uperjene proti dotedanji politiki, ki se je zaključila z meščanskim klasicizmom (1795-1815), ki je skušal obnoviti antiko. Ti trije zgodovinski tokovi so se prepletali, posamično pa so dosegli vrhunec: razsvetljenstvo s Kantom, revolucija z Napoleonom in klasicizem z Goethejem. Državne reforme so se izvajale ali s pobudo same oblasti (razsvetljeni absolutizem), ali pa nasprotno – kot posledica velikega družbenega gibanja (revolucij), ko so bili prosvetljeni despotje včasih celo znanilci prevratov.

Državno vodstvo pod vlado Ludvika XIV. (1643-1715) in prusko pod Friderikom II. (1740-1786), ki ju je Cerkev iz določenih razlogov tolerirala, ni kazalo bistvenih razlik. Precej manj sta se zavzemala za ortodoksijo vladarjevih neomejenih pravic in mistiko v zvezi s tem, manj sta tudi podpirala torturo, tlačanstvo in manj spodbujala uradniško izživiljanje s cenzuro znanosti. To obdobje so zgodovinarji krstili za razsvetljeni absolutizem ali racionalizem, ki je bil v primerjavi z drugačnimi oblikami vladavine bolj neodvisen in »demokratičen«. Absolutistična monarhija v 18. stoletju je do neke mere spoštovala dolžnosti do svojih podložnikov: »vladar naj bi bil prvi služabnik države.«

Krona razsvetljenstva in humanizma je bil Kantov nauk. Leta 1784 je Immanuel Kant (1724-1804) objavil v decembrski številki »Berliner Monatsschrift« zanimivo razpravo »Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?«³ Razsvetljenstvo je izhod človeštva iz mladoletnosti, ki v resnici pomeni nezmožnost, da človek uporabi razum po lastni volji, ne da bi privolil, da ga vodi tuja sila. Imeti bi namreč moral dovolj poguma, da bi se uprl takšnim vplivom. Sapere aude! To je bil klic razsvetljenstva.

V zvezi z nastankom zemlje se je Kant izrekel za evolucijske ideje, toda ostro je nasprotoval širjenju evolucijskih teženj v biologiji.

Na Angleškem se je v tem času končalo obdobje revolucij. Pribojevale so bile nekatere svoboščine: svoboda mišljenja, govora in tiska. V drugih evropskih državah takšnega družbenega napredka še ni bilo zaznati. Angleži so se oprijeli skepticizma, ki je postal vsesplošni vodilni pojav. Širjenje prosvete v 17. stoletju in z njo vred razsvetljenstva v naslednjem stoletju so pospeševali angleški filozofi (Locke, Hume), ki so hkrati bili tudi glasniki svobode mišljenja. Matematiko in fiziko so na splošno imeli za uspešni oziroma učinkoviti znanosti. Velik vtis so naredila predvsem Newtonova dela in dela nekaterih drugih angleških učenjakov. Pomembne so bile prav tako razlage sodobnih angleških filozofov, ki so temeljile na izkušnjah Baconove odklonilne kritike racionalizma in Lockeove spoznavne teorije. Izkušnje angleških filozofov in matematikov so v zahodni Evropi utrdile »znanstveno miselnost«. Postopoma se je namreč izoblikovalo prepričanje, da poseduje človeški razum zadnjo resnico o naravi. Življenjske izkušnje so človeka vodile do presenetljivih spoznanj: rešitev bi bila mogoča le, če bi si čim prej podredil naravne zakone. Pomenilo naj bi to, da je Lockeov razglas o pomembnosti razuma, ki so ga postopoma izoblikovale izkušnje, v javnosti vzbudil več zanimanja kot vsa racionalistična Descartesova in Spinozova metafizika.

Kmalu se je angleški skepticizem presadil na Nizozemsko, v Franciji pa se je duh razsvetljenstva tako zelo utrdil in razvil, da je sredi 18. stoletja zavladal nad vso Evropo (la règne des lumières). Največ zaslug je pri tem imel Voltaire (1694-1779). Brez dvoma je

³ Kant I., Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? Berlinische Monatsschrift 1784. V: Um i sloboda. Beograd 1974, 43 in dalje.

pojav ustrezal duhu časa in željam množic, razkačenih zaradi neštetihih krivic in vsesplošne tiranije. 18. stoletje je bilo obdobje, ko je v družbi prevladovala vera, da so se vse življenjske razmere za vselej ustalile – v resnici pa ni bilo čisto tako. Pripravljali se je že izdelan družbeni, politični in verski koncept za vsesplošni prevrat. Francija je postala središče materialistične miselnosti; le-ta se je razvila v mehanistično smer.⁴

Že na začetku stoletja opažamo izrazito odvisnost razvoja naravoslovja in medicine od družbenih sprememb in dosežkov fizikalnih ter kemičnih ved, ki so bile pod močnimi vplivi napredujočega razvoja proizvodnih sil. Za ta čas je značilen hiter razvoj tehnike, industrije in iznajdba strojev. Zaznamovan je bil začetek kapitalistične ureditve: razvoj industrije je pogojeval prenaseljenost mest, poslabšanje ekonomskih in higienskih razmer. Vse to je množico sililo v revščino, širilo bolezni in pospeševalo umrljivost. Porajali so se novi socialnomedicinski problemi. Teoretična in praktična odkritja na področju naravoslovja so pospeševala preučevanje fizikalnih vplivov na živalski organizem, sočasno pa so nudila široke možnosti za praktično rabo. Razvoj filozofije je pomembno vplival na razvoj medicine, zlasti zaradi napredne miselnosti francoskih filozofov materialistov in naravoslovcev. Novi pogledi na področju naravoslovja so se le počasi in s težavo prebijali na svetlo. Albrecht von Haller se je ta čas navduševal nad Harveyjevo performecijsko teorijo, Wolff je zagovarjal teorijo o epigenezi itn.

Med najslavnejša evropska filozofska središča je sodil Berlin. Pruski kralj Friderik Veliki je povabil tedanjo evropsko umsko elito na svoj grad Sans Souci, kjer so razpravljali o mnogih perečih vprašanjih, ki so zadevala človekovo bistvo in vesolje. V Berlinu je kralj ustanovil znanstveno akademijo (1744) in ker je najbolj častil francoske kulturnike, je privabil v akademijo predvsem francoske filozofe. In mnogi Evropejci so trdno verjeli, da bo znanost tista, ki bo vsak čas napravila življenje znosno in lepo.

Miselnost je ubrala novo smer: znanost naj bi postala veda o naravi, kajti središče razsvetljene in praktične miselnosti je temeljilo na naravoslovju, ki je bilo pod vplivi liberalizma. Preučevanje narave je prišlo na prvo mesto. Na razvoj znanosti so izredno vplivala genialna Newtнова, Linnéjeva in Boerhaavejeva dela.

Čeprav Isaac Newton ni neposredno vplival na razvoj medicine, so njegova dognanja dragocena, ker so potrdila, da so človek in vsa dogajanja v naravi neposredno odvisna od naravnih zakonov, ki uravnavajo celotno vesolje.⁵

Botaniki, ki jih je navdajal znanstveni zanos, so koprnili po iznajdbi takšne razvrstitve sveta, ki bi temeljila le na dejstvih. To pa bi bilo mogoče objektivno ugotoviti. Posrečilo se je to Švedu Karlu Linnéju (1707-1778), profesorju iz Upsale, uspešnemu zdravniku in največjemu botaniku vseh časov. Linné je v botaniko uvedel onomastiko, pri čemer mu je pomenila prva beseda rod, druga pa vrsto. »Systema naturae« je bila objavljena 1736 (štiri leta pred rojstvom Hacqueta) in je v svetu določila pravo mesto rastlinam, živalim in človeku.

⁴ Hazard P., *Evropska misel v XVIII. stoletju*, Ljubljana 1960, 26.

⁵ Stephen Hales je objavil 1727 »Pflanzenstatik« in utemeljil fiziologijo rastlin. Rösel v. Rosenhof je opisal gibanje ameb, za katere je mislil, da so »vodni insekti«. Giovanni Borelli je menil za kosti, da so vzvodi, na katere so pritrjene mišice. Baglioni je krvni obtok primerjal z delovanjem hidravličnega stroja. Friedrich Hoffmann je trdil, da je človeško telo stroj, ki se giblje določen čas, nato pa preneha delovati. Stahl je razvil teorijo o animizmu in flogistonu. Albrecht v. Haller je zagovarjal teorijo vzdržljivosti, ki pogojuje nastanek vseh bolezni. Lavoisier je s poskusi dokazal, da je zrak sestavljen iz dveh plinov, od katerih je kisik vzrok za gorenje in nastanek kislin. Daltonova atomistična hipoteza je imela kemične procese za posledico združevanja in razdruževanja atomov. Sprengel je razpravljal o strukturi in oplajanju cvetov z žuželkami in vetrom. Edward Jenner je odkril cepivo proti varioli itd.

Druga polovica 18. stoletja je za znanost in medicino pomenila obdobje poglobitnih pridobitev. Pomembna filozofska gibanja v dobi racionalizma so bila daleč od abstraktnosti: nova odkritja v naravoslovni in medicinski znanosti so dala vrsto praktičnih sadov. Začetek novega časa – »Spectacle de la nature« – je pomenil pravzaprav umetno ločitev od miselnosti 17. stoletja, saj so težnje minulega stoletja živele še nekaj časa naprej in včasih so bile celo na nižji ravni.

Znanost se je medtem bogatila s številnimi odkritji naravnih zakonitosti, ki so spodbudila brezplodne filozofske špekulacije. Vse silneje se je oprijemala pozitivističnih meril in razvojnih smeri: ob fiziki (Galvani) se je uspešno razvijala kemija (Lavoisier), patološka anatomija in eksperimentalna fiziologija sta se reformirali (Morgagni, Haller, Magendie, Prochaska) v tolikšni meri, da sta na mah izgubili veselje do zbiranja kuriozitet, ki so dotlej veljale za velika »čudesa« anatomskih gledališč, in sta preusmerili svoje zanimanje na pojave, ki so bili vsesplošni ter so kazali harmonijo naravnih zakonitosti. Pri izpopolnitvi diagnostike (Auenbrugger, Laënnec) in pri naglem razvoju klinične medicine (Boerhaave, Sydenham, Heister) so imele glavni delež korenite reforme študijskega programa na medicinskih fakultetah (Leiden, Dunaj), kar je bilo očitno v medsebojni odvisnosti.

Hacquet se je kot zunanji gojenec šolal v jezuitskem kolegiju Pont-à-Mousson, kjer je študiral humaniora, tuje jezike in jezuitsko filozofijo. Jezuiti so svoje učence pripravljali za visoke službe v svetnih ali duhovniških poklicih. Bili so številni, učeni in bogati. V vsej katoliški polovici Evrope je izbrani svet mladine obiskoval njihove šole. Vendar se Hacqueta cerkveni nauki, ki so mu jih njegovi učitelji neusmiljeno vtepali v glavo skozi vrsto let učenja, niso prijeli, pač pa so ga še bolj odtujili od veroizpovedi, »on ne m'a jamais dit d'avoir été inoculé d'aucune religion mais celle que j'adopta fût l'indifférente...«⁶ Hacquet je menil, da je treba biti v življenju predvsem pošten, zato je odklanjal univerzalne sisteme. Večkrat sta ga nemirni duh in svojeglavost pripeljala do hudih prepиров s predpostavljanimi, ki so na vse njegove izpade ostro reagirali. Prav tu pa je zorel koren sovraštva do »črnosuknežev in menihov« (sovrastvo se ga je držalo potem skozi vse nadaljnje življenje), ki mu je kasneje povzročalo velike nevšečnosti. Hacquet ni bil nagnjen k totalnemu sovraštvu, ampak je bil izrazit sangvinično-kolerični Francoz. Kljub temu je študije na jezuitskem kolegiju končal celo z doktoratom iz jezuitske filozofije v starosti 17 let.

»Moja vzgoja je bila brez posebnih pritiskov in sanjarjenj o bistvu načel in sem sčasoma tudi spoznal, kako to naravi nasprotuje. Od mladosti sem bil vaje živeti svobodno, kot je v družbi pač spodobno in možno...«⁷ Hacquetov sangvinično-kolerični temperament je mnogo pripomogel, da so ga zelo malo prizadevale vsakodnevne težave; povsod je skušal videti samo dobro stran sveta. Koprnel je, da bi s svojo duševno močjo vsakogar prehitel in prav vse dosegel, kar si je zamislil v življenju. Že v otroški dobi je kazal organsko neprizadetost in ni si dovoljeval, da bi ga močni zunanji pritiski strli. Razvijal se je brez večjih težav in je že zgodaj vzljubil naravo in njene lepote.

Po filozofskem študiju se je Hacquet napotil v Pariz, kjer je krajši čas obiskoval Collegium medico-chirurgicum in se mujal okoli vprašanj praktične kirurgije. Toda kriteriji za dosego kirurškega oziroma ranocelniškega poklica so bili čedalje strožji, pač z namenom, da se doseže čim boljša vzgoja kirurških kadrov. Zato Hacquet ni mogel v tem

⁶ Avtobiografija, 1746: »veroizpoved, ki sem jo sprejel, je bila indiferentna...«

⁷ Oryctographia Carniolica, knj. I., Leipzig 1787. Predgovor.

kratkem času zadovoljiti vsem merilom.⁸ Leta 1755 je potoval v Španijo, nato v Anglijo, z namenom, da bi se izpopolnil v tamkajšnjih bolnišnicah v praktični kirurgiji. Vendar se je moral kmalu vrniti v domovino...

2. Obdobje sedemletne vojne

Konec 1756 je izbruhnila sedemletna vojna (do 1763), ko je pruski kralj Friderik II. napadel Saško, da bi koaliciji spodnesel vojne načrte.

Pozimi 1756 so francoske vojaške oblasti poklicale Hacqueta v mornarico. Konec leta se je vkrcal na francosko fregato *Hippotamos*, ki je imela nalogo, da zavzame angleško postojanko na otoku Minorki (Menorca) v Balearih.⁹ Po francoski zmagi pri Minorki so Hacqueta odpustili iz mornarice. Ker pa se je sedemletna vojna nadaljevala,¹⁰ se je javil kot prostovoljec armadnemu zboru generala Fischerja na Spodnjem Renu in se udeležil bitke pri Einbecku. Ob koncu bitke je padel v angleško ujetništvo. Od tega časa dalje se slikovito vrstijo Hacquetovi nenavadni vojni podvigi. V angleškem ujetništvu se je dobro znašel in nekaj časa deloval kot »felčer« (Feldscher), »quoiqu' aupaavant je n'avoit nullement servit sous les drapeaux d'Esculape...«,¹¹ a je bil v metežu vojne zopet ujet, toda to pot od rojakov, francoske vojske. Ti so ga zaposlili kot vojaškega ranocelnika.

V vsaki vojski – francoski ali sovražni – katere se je udeležil (verjetno, da bi potešil

⁸ Za ta čas je značilno, da so se kirurgi na Francoskem najsrditeje bojevali, da bi si zagotovili enakopravnost z doktorsko srenjo. V prvi polovici 18. stoletja so navzlic hudemu odporu pariške medicinske fakultete celo dosegli, da jim je kraljeva oblast 1731 podelila dovoljenje, da smejo ustanoviti kirurško akademijo (*Académie royale de chirurgie*) s stopnjo visoke medicinske šole. Kirurgija v Parizu in na nekaterih drugih univerzah (malo časa tudi v Montpellieru) ni sodila v uradni učni program medicinske fakultete. Če so kirurgijo kljub temu predavali, so to opravljali zgolj teoretično. Če se je doktor medicine želel izučiti ročnega kirurškega opravila, se je vadal pri brivcih (barbirjih) ali pa je obiskoval zasebne praktične tečaje pri mojstrih kirurghih.

Ko razpravljamo o rokodelski medicini in kirurgiji, moramo poznati diferenciacije kirurgov. Kirurška množica je bila ves čas rokodelska, kar pomeni, da so kirurgi-brivci sodili v rokodelski stan in bili organizirani v cehih. (Izprašan kirurg se je od drugih kirurgov razlikoval po tem, kje je bil končno izprašan: na fakulteti, pri cehovskem razsodišču ali pred zdravniškim kolegijem).

Razvoj kirurgije pred 19. stoletjem je pospešilo več dejavnikov: razvoj anatomije, raba ognjestrelnega orožja in sprememba kirurškega socialnega položaja. Proti koncu 18. stoletja je kirurgija postala enakovredna drugim medicinskim strokam. Status kirurga se je izenačil s statusi drugih zdravnikov. Na Avstrijskem je cesar Jožef II. 1784 ukazal, da se notranja medicina združi s kirurgijo.

⁹ Na začetku sedemletne vojne (1756-1763) je Francija maja meseca 1756 iz Toulona napotila 150 transportnih ladij z vkrcano vojsko, ki so spremljale eskadro admirala La Galissonnière, sestoječo iz 12 bojnih ladij, z namenom, da zasedejo otok Minorko (Menorca) v Balearih. Brez težav je admiral izkrcal svojo vojsko na otoku, sam pa je ždel z eskadro v bližini, da bi zavaroval zvezo vojske z matično deželo in da bi obvaroval svoje transportne ladje z morske strani. Ko so za to zvedeli Angleži, so takoj napotili admirala Binga iz Gibraltarja (ožino so Angleži zasedli 1704) z eskadro 13 bojnih ladij z vkrcano vojsko in več transportnimi ladjami, da bi pregnali Francoze z otoka Minorke. Ker pa je bila maloštevilna posadka v utrdbi na Minorki že v zelo kritičnem stanju, je bilo treba takoj ukrepati - izkrcati na otok angleško vojsko.

Admiral Bing se je zato odločil, da takoj stopi v boj z La Galissonnièrem, toda njegovi manevri so bili zapozneli in zato neuspešni, čeprav je razpolagal z večjo vojaško močjo kot sovražnik. Utrdba je padla v francoske roke, Bing pa je obrnil ladjeve in priplul v Gibraltar, ker ni mogel nadaljevati boja zaradi velikih ladijskih poškodb, povzročenih s francoskimi topovi. Tako so Francozi brez večjega truda premagali Angleže. Angleško višje mornariško sodišče je spoznalo admirala Binga za krivega poraza pri Minorki in ga obsodilo na smrt z ustrelnitvijo, ki je bila tudi izvedena. (Gl. tudi A. A. Bubnov, *Pomorski ratovi*. Dubrovnik (brez datuma), str. 167 in dalje).

¹⁰ Bila je to prva evropska svetovna vojna.

¹¹ »Čeprav pred tem še nikoli nisem služil pod Eskulapovo zastavo.«

svojo slo po kirurgiji), je vršil posle ranocelnika, čeprav za ta poklic še ni bil izprašan, ko se je v tistem času mrzlično začelo sistematično šolanje vojaških zdravnikov.¹²

Vojak-prostak Hacquet ni mogel biti že zaradi svojega fizičnega izgleda, »voyant que ma taille de 5 pieds«, takole je zapisal: »Vedel sem, da moja pet čevljev visoka postava ne more doseči posebne sreče pri vojaštvu.«¹³ Bil je zelo avtokritičen, in s tem v zvezi je zapisal: »Čeprav sem bil v tej imenitni stroki (pri tem misli na kirurgijo) le slabo podkovan, ker pa se ž njo ukvarja vsaka stara babnica (»que chaque vieille femme exerce«), sem si zdel upravičen, da se ž njo lahko ukvarjam tudi sam.«¹⁴ V bitkah, ki se jih je udeležil, je bil tudi večkrat ranjen, kmalu bi skoraj oslepel. Ranjen je bil 1758 v boju proti Hanovercem in Prusom za Crefeld v območju Kölna ter bil zopet ujet. V nemški armadi je deloval kot kirurg na Pomorjanskem in v bitki pri Zorndorfu proti ruski armadi. Ko se je z vojsko umaknil na Saško, so ga na češki meji ujeli Avstrijci in ga dodelili armadnemu zboru generala Laudona.¹⁵

Pozimi 1760 je bivakiral z vojsko v Rudnih gorah, kjer se je prvič začel zanimati za rudnike in jih je v ta namen tudi obiskal v Freibergu in Altenbergu. Nato se je udeležil bitke pri Torgau, kjer so ga po krivem osumili nekega vojaškega zločina in bi bil moral biti ustreljen kakor njegov rojak stotnik Latouche. Vendar je imel zopet svojo neskončno srečo, da je bil oproščen in odpuščen. Hacquet se je 1761 vrnil na Francosko, kjer se je pričel ukvarjati z naravoslovjem, medtem ko je prakticiral kirurgijo v bolnišnicah v Parizu in Montpellieru. Nemirni duh pa mu ni dal miru in spet ga dobimo v vojski. Tako je že 1762 zapustil domovino, kajti »mais mon inconstance national,«¹⁶ pot ga je vodila nazaj k avstrijski armadi in znašel se je v Pragi na Češkem. Tu je deloval kot višji kirurg in demonstrator anatomije pod vodstvom majorja-kirurga generalnega štaba Madžara Unreina v kraljevi »Invalidski bolnišnici« (royal aux Invalides), kjer je ostal do 1763, ko se je končala sedemletna vojna in bil sklenjen mir. Tedaj so »tous les chirurgiens et medecins étrangers«¹⁷ odpustili iz vojske z obljubo, da jih bodo za stalno zaposlili v civilni službi – toda obljube niso držali. In Hacquet je pikro pripomnil: »Kdor verjame besedam visokih oseb, bo zelo verjetno tudi ogoljufan.«¹⁸

¹² Zanimiv je razvoj nemških kirurških šol v drugi polovici 18. stoletja. Kralj Friderik Veliki je dal povabiti na Nemško francoske ranocelnike (ki so sloveli kot dobri in izkušeni strokovnjaki tudi izven svoje domovine) in sicer tiste, ki so v Franciji praktično opravljali takšno delo, ter jih dal namestiti po berlinskih bolnišnicah. Francozi so kot višji kirurgi opravljali kirurško prakso v vojnih lazareti in so pri opravi kot pomočnike rabili nemške ranocelnike oz. kirurge, ki naj bi se izobraževali pod njihovim strogim vodstvom in navodili. Odtlej se je kralj bahal pred Evropo z večjim številom izučenih in spretnih domačih kirurgov, ki so zasedli potem mesta upokojenih francoskih kirurgov. Berlinska kirurška šola je kmalu zaslovela zaradi izredne vestnosti svojih učiteljev. Veliko število nemških ranocelnikov so tisti čas napotili v Strassburg in druga mesta na kirurške šole.

Kljub omenjenem so bili dobri kirurgi v nemško govorečih deželah še vedno maloštevilni, zlasti v javnem življenju, ker je bila kirurška šola izrecno določena za potrebe vojne sanitete. Dosegli so sicer precejšnji napredek. Kmalu so jih začele posnemati tudi druge države, med njimi zlasti Avstrija. Cesarica Marija Terezija in njen generalni štab sta se resnično bala grabežljivosti in agresivnih poželenj pruskega vladarja, ker sta se zavedala, da imata slabo opremljeno vojno medicino.

¹³ Nekoč so po starih merilih izračunavali višino telesa s številom čevljev (en čevlj je meril v raznih državah različno, v Avstriji npr. okoli 0,316 m). Torej je Hacquet meril nekaj več kot 160 cm.

¹⁴ Avtobiografija, 1758.

¹⁵ Avtobiografija, 1759 (Hacquet je stopil v linijski polk, ki je taboril v Töplitzu in bil dodeljen armadnemu zboru gen. Laudona).

¹⁶ Avtobiografija, 1761: »je nestanovitnost, kakršna je lastna moji naciji.«

¹⁷ Avtobiografija, 1762: »vsi tuji kirurgi in zdravniki...«

Ves razočaran se je odločil, da »za vedno zapusti krščanski svet« in se je prek Poljske napotil proti Carigradu. Na poti skozi Besarabijo je zbolel za kugo, vendar se je vse, kot vedno, srečno končalo, le da mu je oslabil spomin. Malodušen in brez najmanjših sredstev je opustil nadaljnjo misel na potovanje v Turčijo in krenil na Erdeljsko, kjer je živel neki njegov prijatelj, francoski polkovnik konjeniškega eskadrona, ki mu je pomagal, da je popolnoma okreval; pri njem je ostal poldrugo leto, se zdravil z mrzlimi kopelmi, veliko bral in si sposojal knjige s iz prijateljewe bogate knjižnice. Ogledal si je tisti čas tudi okoliško naravo, zlasti rudnike. »Ves čas sedemletne vojne,« je zapisal, »ki sem se je udeležil kot vojak in zdravnik, sem malo mislil na koristno literaturo. Tako sem še dve leti potoval po deželah, kjer sem se mogel malo ali nič naučiti /.../. Vendar upam, da me bodo bralci kolikor toliko dobro obravnavali, ker se ne počutim krivega, da bi spisal sestavek ali knjigo, ki bi lahko zmešala človeške čute /.../«¹⁹

Prek Ogrske se je Hacquet 1764 napotil na Dunaj, kjer je skozi leto dni na univerzi obiskoval predavanja iz medicine, fizike, mehanike, prava itn. - da bi si ojačal spomin. »Je n'ai jamais étudié aucune science ni art par règle de collège, le peu que j'ai pris n'a jamais été par l'intermède d'un professeur excepté quelques leçons anatomiques et physiques expérimentales, je me suis donc formé purement par la lecture des bons livres.«²⁰

3. Idrijsko obdobje

Hacquet se je 1765, ko je služil v praški bolnišnici, поблиže seznanil z vrhovnim zdravnikom cesarske vojske (le protomédecin des armées imperiales) Grafenhuberjem.²¹ Le-ta ga je seznanil, ko je bil 1766 na Dunaju, z Nizozemcem, Boerhaavejevim učencem, Gerhardom van Swietenom (1700-1772), direktorjem celotne medicinske službe v cesarstvu, osebnim zdravnikom cesarice Marije Terezije in reformatorem medicinskega študija.

Van Swietnu²² je mladi, šestindvajsetletni nadebudni vojaški ranocelnik vzbujal prijetne slutnje. Ponudil mu je civilno službo po lastni izbiri službenega kraja. Hacquet ni dolgo

¹⁸ Avtobiografija, 1762: »mais qui croie aux paroles des grands en est souvent la dupe...«

¹⁹ Jakob G., Baltazar Hacquet, Leben und Werke. München 1930, 19.

²⁰ Avtobiografija, 1764: »... nikoli namreč nisem študiral neke znanosti niti večine na predavanjih; ono malo, kar sem se učil, si nisem nikoli pridobil s posredovanjem kakšnega profesorja, z izjemo nekaj predavanj iz anatomije in eksperimentalne fizike; svojo izobrazbo sem si pridobil edino z branjem dobrih knjig.«

²¹ Pod tem imenom ni bilo najti v strokovni medicinski ali zgodovinski literaturi imena »Grafenhuber«. Očitno je, da je Hacquet tu nekaj zamešal.

²² Gerhard van Swieten je v avstrijskih deželah ustanovil tudi nove zdravstvene zavode. Dotedanje številne zdravstvene zakone je strnil v celoto z Odredbo o zdravstvu (Sanitätsverordnung), ki jo je cesarica potrdila in razglasila (1766). Novi revidirani zdravstveni zakon je vseboval vrsto sodobnih nazorov o nalogah zdravstva. Leta 1767 je bil razglašen patent, Sanitätsregulativ, s katerim je bil večidel zdravstvene uprave izročen zdravstvenim komisijam na terenu. Nato so stare odredbe dopolnili in revidirali (1770). Van Swieten je prav tako v celoti reorganiziral avstrijsko javno zdravstveno službo in izdelal osnutek zdravstvenega zakonika, Sanitätshaupt-normativ oz. Normativum sanitatis, ki ga je cesarica potrdila in dala razglasiti.

Normativum je bil prvi tovrstni splošni zdravstveni zakonik, ki je veljal za vso monarhijo: Constitutio rei sanitatis. Vsebuje dva dela: prvi, krajši, navaja predpise o ureditvi zdravstvene službe na državni meji (proti Turčiji) in nosi naslov »Pars secunda: De iis quae ad Sanitatem quoad confinia ad finitimas gentes servandum perinent.« Zakon je med drugim posegal tudi na področje babilške deontologije in etike. Avstrija je na ta način bila prva evropska dežela, ki je razglasila splošni zdravstveni zakon. Normativum je v svojem prvem delu strogo ločeval dolžnosti fizika, kirurga, lekarnarja in babice. (Gl. Borisov P., Ginekologija na Slovenskem od nastanka do 80. let 20. stoletja. SAZU. Ljubljana 1995, 51).

premišljeval in je izbral Kranjsko, ker ga je zanimal živosrebrni rudnik v Idriji (montanistika ga je že od nekdaj privlačila) in ker je slišal, da tam deluje znameniti naravoslovec in zdravnik dr. Joannes Antonius Scopoli (1723-1788), s katerim (tako je mislil) bi bilo po vsej verjetnosti prijetno sodelovati²³ tudi na področju naravoslovja. Rudnik živega srebra je bil zasebna last habsburške hiše in bil izjemno pomemben vir dohodkov ter osnova za najemanje državnih posojil. Sredi 18. stoletja je zaposloval 591 rudarjev, 54 gozdnih delavcev in 40 nameščencev.²⁴ Delo v rudniku je bilo težko, zdravju škodljivo (to se je izkazalo šele po nekaj letih dela v jami) in rudarje so pestile epidemične bolezni ter merkurializem. Vse to je nujno kričalo po tem, da bi obrat dobil dobre in izkušene zdravnike, kajti bilo je to v korist uspešnega delovanja celotnega velikega podjetja.

Za namestitev ranocelnika Hacqueta kot obratnega kirurga je bila po pravilniku o nastavitvi potrebna izobrazba magistra kirurgije in babištva, ki pa je Hacquet ni imel. Pri tem mu je pomagal van Swieten in ga usmeril na nadaljnjo življenjsko pot: Hacquet je zadostil pravilom, ko je napisal disertacijo o umetnem anusu²⁵ (ki je bila kasneje objavljena v tisku).

Pred prihodom Hacqueta je bila zdravstvena služba v idrijskem rudniku na zelo nizki stopnji. Pogoste so bile pri rudarjih očne bolezni in kile, kar se ni zdravilo ali se je zdravilo slabo. Bolniki so zato iskali zdravstveno pomoč v drugih krajih in so pogosto izostajali od dela, ali pa so morali umreti. Da bi se izognili hujšim zdravstvenim okvaram z živim srebrom, je uprava občasno zamenjevala rudarje na bolj izpostavljenih delovnih mestih z onimi na manj nevarnih.

Hacquet je še istega leta nastopil službo v idrijskem rudniku in bil nameščen kot obratni kirurg in porodničar. Toda že ob nastopu službe je naletel na odpor rudniške uprave, ki je navajala kot pomembno pomanjkljivost kandidata neznanje deželnega (slovenskega) jezika. Bila je to edina prepreka, na katero se je opirala uprava. Van Swieten je menil drugače: »Vsak pameten človek bolj upošteva mutastega kirurga, ki je več v stroki, kakor nevedneža, ki ne zna drugega kot čvekati.«²⁶ Hacquetu je hladen sprejem uprave zagrenil veselje in se je še kasneje večkrat spominjal, kako je v Idriji doživel mnogo hudega, a je kljub svoji mladostni nestanovitnosti zdržal tam celih 7 let in to prav zaradi naravoslovja. Veliki avstrijski zdravstveni reformator van Swieten pa je idrijskemu rudniku napravil največ, kar je mogel: dal mu je zdravnike izrednih strokovnih kvalitiet – napotil je v Idrijo zdravnika dr. J.A. Scopolija in mr.chir. et obstet. B. Hacqueta.

Po smrti idrijskega ranocelnika Jožefa Gutta, Hacquetovega predhodnika, so 1766 nastala v dunajski zdravstveni upravi neprijetna trenja med van Swietnom, ki se je potegoval za namestitev Hacqueta za obratnega rudniškega kirurga, in med predsednikom dunajske dvorne komisije Ignacijem Kempfelnom, ki je podpiral svojega izbranca. Šlo je namreč za to, kdo naj bi bil bolj primeren, da zasede mesto idrijskega obratnega kirurga. Kot običajno je tudi to pot zmagal van Swieten.

Hacquet je bil pravo nasprotje svojemu predhodniku: bil je strokovno dobro razgledan, zlasti v anatomiji, teoretični kirurgiji in operativni tehniki, ki si jo je s prakso v vojni utrdil,

²³ Borisov P., *Od ranocelnštva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem*. SAZU. Ljubljana 1977, 171.

²⁴ Pfeifer J., *Zgodovina idrijskega zdravstva*. Mestni muzej Idrija 1989, 71.

²⁵ *Nova methodus ano artificiale in regio illiaca sinistra instituendi*. Venetia 1767, 89.

²⁶ Lesky E., *Arbeitsmedizin im 18. Jahrhundert. Werksarzt und Arbeiter in Quecksilberbergwerk Idria*. Wien 1956, 33.

Pogled na Idrijo. Iz: J.W. Valvasor, *Die Ehre dess Hertzogthum Crain*. Ljubljana 1689, XXVII. pogl.

pozneje pa tudi v praktičnem porodništvu. Posebno predan je bil vsem novotarijam v medicini. Skratka, bil je tiste vrste kirurg, kot ga je mogla tisti čas nuditi le široka ranocelniška praksa v sedemletni vojni in zavzetost ter prizadevnost med študijem in prakticiranjem po bolnišnicah v Parizu, Montpellieru in na Dunaju. Van Swieten je bil o tem dobro poučen, zato ga je izbral in tudi zagovarjal.

Hacquet pripoveduje o prvih vtisih, ki jih je doživel v Idriji. »Že prvi teden po mojem prihodu se je v jami vžgal v podzemskih galerijah vnetljivi zrak in je izbruhnil požar. Mnogo rudarjev je bilo močno opečenih po vsem telesu, vendar kljub hudemu dogodku, so vsi okrevali.« Svoj način zdravljenja opečencev je Hacquet pozneje opisal v nekem dunajskem časopisu.²⁷

Hacquetovo življenje je bilo sila razgibano, lahko bi rekli, da nič manj kakor Scopolijevo. S prvimi botaničnimi ekskurzijami v okolico Idrije in njeno hribovje je začel 1767, prehodil pa je tisti čas še gorenjske Alpe. Zimske proste ure je porabil za preučevanje rudarstva in teoretične kemije. Hacquet in Scopoli (slednji je prav tako izkoriščal čas za razgledovanje po živi naravi, polni čudovitih botaničnih skrivnosti) sta bila velika učenjaka na svojem znanstvenem vzponu prav v Idriji. Hudomušna usoda ju je družila sredi bogate, še malo raziskane flore, favne in mineralov. Kot nadpovprečneža sta na svoji življenjski poti doživljala nič koliko grenkih dni, bridkih razočaranj in spoznanj sredi surovega, skoraj nevednega okolja, ki ni kazalo nikakega razumevanja.

²⁷ Hacquet B., *Abhandlung über die brennende Schwaden der Berggruben*. Wiener Allerley 1773.

Prava sreča za naravoslovno znanost, da se zahvaljujoč svojemu značaju kljub vsemu, kar sta neprijetnega doživela, nista dosti menila za neuko in nevhvaležno okolje.

Nenadoma pa je 1768 izbruhnil med Hacquetom in Scopolijem hudi spor.²⁸ Šlo je za razdelitev dela. Bistvo spora je bilo čisto stanovske narave, pri čemer je prišel zopet na dan zgodovinski absurd, ki je pred stoletji privedel do cepitve medicinske stroke, s tem v zvezi pa do omalovaževanja kirurškega stanu in do profanacije te vede. Scopoli, kot predpostavljeni Hacquetu, ga je včasih izkoriščal. Ko je namreč skrivaj odhajal med službenim časom na raziskave v naravo, je vselej ukazal Hacquetu, da ga ta nadomešča tudi pri internističnih bolnikih in naj jih zdravi po svoji uvidevnosti in znanju. Temu pa se je Hacquet odločno protivil in odklanjal bolnike z izjavo, da je nastavljen le za kirurške primere in porode.

V konflikt je posegla posebna dunajska cesarska komisija, ki ji je predsedoval grof Hohengarten. Osebnost je pripotoval v Idrijo, da bi na licu mesta razčistil stvar. K obravnavi sta bila povabljeni dr. Scopoli in mr. chir. Hacquet. Predsednik je po zaslišanju udeležencev razsodil, da mora kirurg najprej pregledati internistične paciente, nato pa jih napotiti zaradi zdravljenja k Scopoliju. Če bi pa Scopoli odredil kako drugače, jih sme Hacquet tudi zdraviti in sicer šele po konzultiranju s fizikom. Tudi zdaj se je Hacquet odločno uprl. Grofu je izjavil, da je po pogodbi, sklenjeni z upravo rudnika ob nastopu službe, bil sprejet na delovno mesto le kot kirurg in porodničar. Zato je menil, da je diagnosticiranje in zdravljenje notranjih bolezni skrb in stvar edinole dr. Scopolija, nikakor pa ne kirurgova. V spor je posegel zopet van Swieten in se potegnil za idrijskega kirurga; ker je menil, da je bil njegov ugovor pravilen, je razveljavil odločbo cesarske zdravstvene komisije.

Hacquet se je 1769 namenil potovati v Italijo, kjer je obiskal vulkanične pojave na Vezuvu in gori Etni, ter zbiral primerke ostankov strjene lave. V Hacquetovem značaju je bilo več kvalitete: najbolj pričujoča je bila čisto posebna, izredno močna, malo kolerično obarvana osebnost. Hacquet je nosil v sebi skoraj špartansko preprostost in nepopustljivost ter strogost proti lastni osebi. Imel je nepodkupljiv smisel za pravičnost, brezobzirno stremljenje po resnici, poštenost in samostojnost presoje. Takšno podobo razodevajo njegovi številni spisi.²⁹ Kazal je veliko smisla za pravičnost in je gojil strastno željo po resnici. In ker je bil zlasti strogo pošten do sebe, je bil prav tak tudi do soljudi. Podobno, kakor njegov filozofski rojak, ki je gradil življenjski smoter na izreku: »Retour à la nature!«,³⁰ je tudi Hacquet imel svojo resnico: vitam impendere vero! (Življenje posvetiti resnici). Nemirni duh raziskovalca narave in njenih zakonitosti ga je venomer priganjal in silil v daljine in malo znane ter neraziskane kraje,³¹ da si je v naravnih lepotah bistril duha in prepodil dolgočasje, ki ga sproščajo sami »puhloglavci in tepci«, in da je živel več po znanstveni fantaziji kot po suhoparni, nikomur koristni logiki.

A tudi njegov vzornik Rousseau (1670-1741), od katerega se je navzel čudnih nazorov, je dajal zmeraj prednost le nedolžni naravi pred večstoletnim razvojem civilizacije. Hacquet

²⁸ Borisov P., op. cit. 23, str. 179.

²⁹ Zlasti potopisi o Karpatih: Hacquet's neueste physikalisch-politische Reise in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpaten. IV. Th. Nürnberg 1796, 254.

³⁰ Jean Jacques Rousseau (1712-1778) si je izbral življenje po resnici – vitam impendere vero (po Iuniusu Iuvenalisu) – ter ni imel in ni mogel imeti sistema. Imel pa je nekaj nekomplikiranih in med seboj povezanih idej, ki jih je oznanjal zelo prepričevalno in prepričano. Po njem naj dobri ljudje vodijo tudi dobro državo, saj so vsi ljudje po naravi enaki. Pozival je izobražence, da naj se vrnejo k preprostosti in se odrečejo neenakosti, ki poraja bogastvo, razkošje in brezdelje, po drugi strani pa spravlja v tek sovraštvo množic. Človek se rodi svoboden, družba pa ga zasužnji. Absolutna je samo ljudska oblast.

je bil eden tistih, ki je prvi odkril lepote slovenske gorske pokrajine. Bil je med pionirji razsvetljenstva na nekdanjem Kranjskem in nepomirljiv nasprotnik vseh priliznjencev, ki jih je srečaval na svoji življenjski poti: takih, ki so bili okovani po postavah in niso nikdar prišli dlje od ponavljanja avtoritativnih dogem, ki so poveljevale z vrha.

Tisti čas pa se je po Evropi razlegel glas novih in naprednih idej. Znanstveniki in filozofi, čeprav so bili med njimi tudi pravoverni kristjani, deisti in celo pravi ateisti, so bili vsi brez razlike privrženci svobodomiselnosti in izražanja ter so priznavali premoč znanosti nad vsem ostalim. Bila je to prava poplava napredka.³²

Novi pogledi na področju naravoslovja so se v drugi polovici 18. stoletja le težko in počasi prebijali na svetlo.

Hacquet ni bil le dosleden nasprotnik nazadnjaštva in praznoverja, ampak je bil v nasprotju s svojim vzornikom Rousseaujem, vseskozi goreč zagovornik širjenja prosvete med preprostim ljudstvom.

Zavzemal se je za zmago racionalne miselnosti in zdravega ter čistega razuma nad dogmatičnim mračnjaštvom.³³ Osvražen je bil zlasti pri tistih, ki jim je bil duh novega časa, ki se je nagloma širil po Zahodu, povsem tuj. Le-ti so se odlikovali zlasti zaradi svojega primitivnega mišljenja in prirojenega svetohlinstva. Hacquet je že zgodaj in v zadostni meri okusil grenkobe življenja. Zmeraj je stopal le navkreber, četudi se je na moč zavedal, da je bila izbrana pot med najtežjimi, da ne rečemo v nekem smislu tudi najslabšimi. Krotil je svoj duh, da je živel nezahtevno.

Na potovanjih je spoznal, da ne sme več zaupati tistim, ki so mu v resnici sovražni. Sčasoma se je bil namreč privadil, kot je sam zapisal, kitajske modrosti: »če ti poreko, da sta se gori strnili, verjemi jim – če pa trdijo, da se je spremenil človeški značaj, jim tega nikar ne verjemi!«³⁴ In še: vedel je, da svojih sovražnikov ne more z ničimer bolj ponižati kakor prav z dokazi, da jih ne potrebuje in ne spoštuje niti v trenutku, ko mislijo najbolj nasprotno.

³¹ Še sredi 18. stoletja je bil svet mnogo manjši in hkrati tudi mnogo večji od današnjega, saj so celo najbolj osveščeni in najbolj izobraženi sodobniki, kot npr. učenjak in odkritelj Aleksander von Humbolt (1769-1859), poznali le majhne dele naseljene zemeljske površine. Mesta so bila še majhna in številna provincialna gnezda, v katerih je v 18. stoletju živila večina mestnega prebivalstva. Ponosni meščan je z vsem prezirom odrezave in vseznale osebe zrl na korenjaškega, neotesanega in bedastega deželana. Država je z vso natančnostjo in skrbnostjo nadzorovala svoje davku zavezane podložnike ter do kraja izpeljala ločitev med mestnimi in podeželskimi poklici. Meščani so bili bolj bistroumni in izobraženi, kljub temu pa so vedeli o dogodkih po svetu onstran meje svoje deželice prav tako malo kakor vaščani. Tu so si bili podobni.

³² V 18. stoletju je v Evropi nastalo široko kulturno gibanje, ki je v zgodovini znano kot razsvetljenstvo. Bil je to odmev meščanske opozicije proti preživelosti fevdalizma in vsem starim pojavom v družbenih odnosih, državni ureditvi in vladajoči ideologiji, ki so ovirali razvoj kapitalizma. V omenjenem stoletju so sodobniki imenovali to obdobje razsvetljenstvo (*siècle des lumières*), vodilne pobudnike kulture pa razsvetljence. Ime je nastalo zaradi njihovega trdnega prepričanja v vsemogočnost razuma in z njim širjenja znanja, ki je izrivala temo nevednosti, zablod, predsodkov in praznoverja. Boj razsvetljencev proti fevdalno-absolutistični ureditvi, proti cerkvenim dogmam, ki so zavirale družbeni razvoj, in drugim srednjeveškim ustanovam je odpiral pot revolucionarnemu prevratu, prehodu na višjo razvojno stopnjo družbenega življenja. Razsvetljenstvo kot pojav je nastalo najprej na Angleškem, kjer je revolucija sredi 17. stoletja povzročila nagel razvoj meščanske ideologije. Domovina klasičnega razsvetljenstva pa je bila Francija.

Razsvetljenstvo, iz katerega se je razvila revolucionarna dogmatika, je potemtakem angleški »izum«, ki ga je utemeljil še Bacon. Lessing predstavlja vrhunec nemškega razsvetljenstva (*Aufklärung*).

³³ Doba razsvetljenstva (svoboda je duša takšne reforme) ni namreč bila v tolikšni meri razsvetljena, kot bi pričakovali, ko beremo dela razsvetljencev. Določeni pojavi magnetizma (mesmerizma) in elektricitete niso uresničili naravno-znanstvenega nazora, temveč prav nasprotno – spodbujali so vsa mogoča praznoverja pri napolizobražencih. Ljudstvo je verovalo v magično moč zdravljenja, preroško moč magnetizma.

³⁴ Borisov P., op. cit. 23, str. 174.

Oryctographia Carniolica. Naslovna slika – Idrija.

Kulturna in gospodarska vprašanja je reševal z gledišča čistega racionalizma. Kazalo je že na primer, da so bila vsa prizadevanja, da bi obnovili v idrijskem rudniku pridobivanje cinobra, za vedno pokopana, ko je na pobudo in na predlog Hacqueta dvorna komisija na Dunaju to dejavnost obnovila. Hacquet se je namreč znanstveno ukvarjal z vrsto tehnoloških postopkov pri predelavi živosrebrne rude – njene kemične analize in postopka čiščenja - in je večkrat pismeno predlagal rudniški upravi svoje dosežke, kako bi se izboljšalo proizvodnjo in kako bi jo pocenili.

Mnogo se je ukvarjal tudi z vprašanjem prezračevalnih naprav v rudniških jaških. Spoznavamo torej, da je Hacquet bil večstranski, vendar okolje ga ni nikdar razumelo in ni ga jemalo za takšnega, kot je v resnici bil.

Leta 1770 se je Hacquet odpravil na naravoslovno potovanje po Dalmaciji in se to pot ukvarjal z agrarnimi vprašanji. Objavil je zanimiv spis o zdravljenju gadjega pika brez zdravniške pomoči,³⁵ kajti v Dalmaciji je videl veliko število strupenjač. V naslednjem letu je obiskal Koroško in zgornjo Štajersko, da bi si v Eisenerzu ogledal pridobivanje železne rude in videl, kako se kali jeklo. V rudnikih na Madžarskem si je ogledal način pridobivanja žlahtne kovine.

Sedem let kirurgovanja v Idriji je Hacquet porabil tudi za razvoj praktičnega porodništva; v ta namen je porodne pomočnice poučeval na domu porodnic med porodi. Poleg zmanjševalnih porodniških operacij je po potrebi izvajal porod s kleščami, pri umirajoči porodnici pa *sectio caesarea in mortua*.³⁶ Željam in prizadevanju oblasti je Hacquetov napredni duh dodal še lastno pobudo, ko je 1779 naprosil upravo idrijskega rudnika za dovoljenje, da bi izučil dve sposobni ženski v porodnomočniški stroki.³⁷

Razumljivo je, da je dunajski centralni urad tak predlog porodničarja (v skladu s svojo splošno nacionalno politiko) z navdušenjem sprejel in ga podkrepil z obrazložitvijo: »Ker je obstoj mnogih mater in otrok in v tej zvezi povečanje prebivalstva delno odvisno tudi od spretnosti izkušenih babic, predlogu nismo nenaklonjeni, in to tudi dovolimo.«³⁸ Iz Hacquetovega nastavitvenega dekreta v Idriji je razvidno, da je bil kot kirurg za tisti čas izredno razgledan v stroki ter sposoben, in sicer v t.i. razširjenem smislu. Bil je namreč »chirurgien-accoucheur«, t.j. poleg kirurga tudi izprašan porodničar, zato se je upravičeno imenoval »magister chirurgiae et artis obstetriciae«.³⁹ Slednje opravilo je bila nova uradna dolžnost, ki je poprejšnji idrijski obratni kirurški praviloma niso imeli.

Idrija pa je Hacquetu pripravila še druge težave: v stvareh čisto tehnične narave, ki so ga motile pri delu. Kljub temu, da si je pred nastopom službe v Idriji nabavil iz lastnih sredstev (ko je še bival na Dunaju), potreben kirurški in porodniški instrumentarij za operacije, mu ta v praksi ni več zadostoval. Osebni dohodki so bili prepičli, da bi si sam lahko dopolnil manjkajoče orodje. Zato je 1770 poslal na Dunaj prek uprave rudnika uradni zahtevek s seznamom specifičnega instrumentarija. Uprava mu je nabavnico kratkomalo zavrnila. Svoj zahtevek je Hacquet ponovil čez dve leti, le da je podrobneemu seznamu instrumentov dodal še opis in podatke iz evropske strokovne literature, kjer so bili taki instrumenti opisani in naslikani.⁴⁰ A tudi drugi zahtevek mu je bil zavrnjen, njegov zaščitnik van Swieten pa je bil tisti čas že v grobu.

V idrijskem obdobju je Hacquet porabil svoj prosti čas za znanstvena raziskovanja v naravi; v ta namen je obiskal Julijske Alpe, Karavanke, Koroško, Štajersko, Istro in ponovno Dalmacijo ter povsod našel zanimiva botanična (npr. *Scabiosa Trenta*), geološka, mineraloška in entomološka področja.⁴¹ Tudi pozneje, ko je bil imenovan za babiškega

³⁵ Ueber den Biss giftiger Schlangen. Sammlung nützlicher Gegenstände von Wassenberg. Wien 1773.

³⁶ Borisov P., *Ginekologija na Slovenskem od nastanka do 80. let 20. stoletja*. SAZU. Ljubljana 1995, 53.

³⁷ Borisov P., op. cit. 23, str. 178.

³⁸ V skladu s parolo, ki je v tistem času obsedala avstrijski dvor, da je razmnoževanje ljudstva vir bogastva za državo, je van Swieten v letih 1760-70 napotil v srednje velika in večja mesta dednih dežel izkušene porodničarje – na Kranjsko Hacqueta, na Hrvaško pa dr. Jeana Baptista Lalangueja.

³⁹ Borisov P., gl. delo, navedeno v op. 36, 54.

⁴⁰ Borisov P., op. cit. 23, str. 55.

učitelj v Ljubljani, ter še leta 1782, ko se je drugič povzpel na Triglav (na začetku 1777 se je povzpel iz Bohinja v dolino triglavskega jezera in dalje na Mali Triglav s svojim nekdanjim učencem Willonitzerjem).⁴² Povsod je naletel na tisto, kar ga je izredno zanimalo in kar je kasneje vestno ter zanimivo opisal v svojih potopisih.

Za svoj čas je bil vsestranski kirurg. Očitno so še za njega dni razni mazači in klateški ranocelniki potovali po deželi in »zdravili kile« ter »prebadali očesne mrežne«. Verjetno tedaj na slovenskem ozemlju sploh ni bilo kirurgov razen Hacqueta, ki bi znali operacijo sive mrežne na očeh strokovno neoporečno izvesti, in zato tega znanja tudi od njegovih predhodnikov v Idriji ni bilo mogoče pričakovati in zahtevati.⁴³ Uprava rudnika očitno ni potrebovala, niti ni cenila tako strokovno razgledanega kirurga, kot se ji je predstavljal in s svojim delom ponujal Hacquet.

Leta 1772 je Hacquet sestavil dokument »Pro memoria«⁴⁴ in ga naslovil na dunajsko cesarsko komoro. Ob tej priliki je prosil, da naj bi mu končno že določili uradni položaj. Pri tem je mislil na zaostretev odnosov med njim in dr. Jožefom Kneejem, nekdanjim deželnim fizikom na Dolenjskem in naslednikom Scopolija. Dokument daje vpogled v tedanje zdravstvene razmere, ki so vladale v idrijskem rudniku. Poročilo, ki ga je pisal 1772, se namreč bistveno razlikuje od uradnega poročila, ki ga je 1740 sestavil njegov predhodnik. Toda tudi to pot ni dobil pričakovanega zadoščenja.

Ker tisti čas ni bilo več med živimi van Swietna, ki bi pravično in nepristransko razsodil, je v tej zadevi ukrepal njegov naslednik dr. Anton von Stoerck in odločil, da »ne potrebujemo ponosnega in nenehno nezadovoljnega tujca, saj imamo dovolj tudi svojih ljudi, ki Hacqueta, čeprav se mu ne more oporekati, da je izvrsten kirurg, celo prekašajo.«⁴⁵

Rudniški ravnatelj je na začetku 1773 sporočil dvorni pisarni na Dunaj, da je prišlo med Hacquetom in dr. Kneejem do hudega spopada. Iz upravnikovega poročila⁴⁶ je razvidno, da so med obema zdravstvenima uslužbencema bila neskladja že ves čas, odkar je dr. Knee prišel v Idrijo (1769). Dr. Knee je očital Hacquetu, da se mu noče strokovno podrejati, kakor se prej ni tudi dr. Scopoliju. Hacquet pa je Kneju očital, da zanemarja obiske bolnikov na domu. Dalje je iz poročila razvidno, da je zdravnik bil bolj delovno obremenjen kot kirurg. Zato je dr. Knee dovolil Hacquetu, da ta lahko pri zdravljenju poškodovancev predpisuje tudi zdravila za notranje bolezni. Primerilo pa se je, da je predstojnik rudniške lekarne mr. phar. Ernest Freyer⁴⁷ ugotovil, da je Hacquet v nekem receptu predpisal

⁴¹ Na področju geologije je tisti čas prevladoval »nepthinistični nauk« A.G. Wernerja, ki je zastopal mišljenje, da nastajajo spremembe na zemeljski površini zaradi vpliva vod. Njegov nasprotnik »plutonist« James Hutton pa je menil, da je glavni vzrok geološkim spremembam ogenj (vulkani).

⁴² Lovro Willonitzer iz Stare fužine je bil nekdanji Hacquetov učenec na Mediko-kirurški šoli v Ljubljani in ranocelnik v Zoisovih fužinah. »V govorju je bil zelo izveden« (Oryct. knj. I., 27). Bil je med prvimi hribolazci na Kranjskem, ki so splezali na sam vrh Triglava (1778). S Hacquetom in Matevžem Kosom je Willonitzer poskušal 1779 zopet priti na Triglav. Kakor drugi spremljevalci, tudi slednji ni bil taisti čas pri volji (ali pri močeh?), da bi z Velega polja polezli na sam vrh. Ko pa so dospeli do previsne stene pod vrhom, Hacquet ni mogel več dalje. Z dvokrakim barometrom je izmeril višino gore, nato so se vsi vrnili. Hacquet pa je 1785 prišel iz Stare fužine prek Ravnega polja na Mali Triglav; tudi 1788 je ponovil omenjeno pot, ne da bi dosegel najvišji vrh. /Gl. Oražen F., Prvi hribolazci na Triglavu v dobi 1778-1837. Ljubljanski Zvon 1895, 15; tudi Ceklin F., Ob obletnici Willonitzerjeve smrti. Ljud. pravica 1954, 23; Wester J., Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp. Ljubljana 1954, 59./

⁴³ Pfeifer J., op. cit., str. 71.

⁴⁴ Borisov P., op. cit. 23, str. 179.

⁴⁵ Pfeifer J., op. cit. str. 73.

⁴⁶ Borisov P., op. cit. 23, str. 178.

A. Bauchkammer, Mr.chir. et obstet. Baltazar Hacquet, idrijski obratni kirurg.

previsoko dozo zdravila. Zato je recept odnesel k dr. Kneeu, ki je izdajo omenjenega zdravila prepovedal. Ko je Hacquet zvedel za to, je odšel k dr. Kneeu, ga ozmerjal in ko je ta ob žalitvah dvignil roko, mu je Hacquet napovedal dvoboj (do katerega pa k sreči ni prišlo).⁴⁸

Dr. J. Knee je bil glede izobrazbe in moralnih vrlin daleč pod inteligenčno ravnojo kirurga Hacqueta, vrh tega pa je bil še kronični alkoholik in kvartač.

Hacquetov položaj v Idriji je bil iz leta v leto slabši in je postal končno neznosen.⁴⁹ Življenje v Idriji mu ni bilo toliko odraz koleričnega temperamenta, ampak je tu šlo v večji

⁴⁷ Minařik F., Delovanje prvih lekarnarjev in zdravnikov v rudniškem mestu Idrija v Sloveniji (Mtthioli, Freyer, Scopoli). *Farm. vest.* 1966; 7: 244.

⁴⁸ Borisov P., gl. delo, navedeno v op. 23, 180.

meri za racionalistično modrovanje, ki je bilo lastno Hacquetovemu času in je njegovo miselnost obvladovalo v veliki meri (kot je zapisal njegov biograf G. Jakob). To se odraža v njegovih priložnostnih izjavah o politiki, kot tudi iz njegovega razumevanja kulturnih in gospodarskih vprašanj v duhu racionalizma.

Hacquet ni tajil svojih materialističnih nazorov, kar mu je to, podobno kot svoj čas Scopoliu, že na samem začetku službovanja v Idriji povzročalo velike nevšečnosti, ki jih je imel s krajevno duhovščino, prežeto z »une jalousie de jésuitisme«:⁵⁰ Bil je v sporu z duhovščino, ki je bila v tistem času nedostopna za nove, svobodnejše znanstvene in filozofske ideje.

V četrtem delu svoje *Oryctographiae* je Hacquet v XI. poglavju zapisal: »V sedmih letih bivanja v Idriji s črnimi suknjami, menihi in neukim ljudstvom – so zanetili upore proti meni...« S temi besedami prične Hacquet svojo tožbo nad prilikami; ta je polna dramatičnosti in skozi njo seva ponekod celo obup nad osamljenostjo, »proti tem in sto drugim zmotam boriti se, je bilo zame težko. Škofje in njih podložniki so mi z vseh strani pretili, porabili so menihe, da so s prižnic proti neverniku pridigali, toda mislil sem si: kdor se ne boji, tega ne zmagajo zlahka – in tako je zmagala resnica, če ne popolnoma, pa vsaj večidel...« Ko se je z ostro kritiko obregnil nad duhovščino, je v tem pogledu Hacquet ravnal le iz notranjega prepričanja in s poštenim namenom poboljšanja. Na ta način si je Hacquet naprtil poleg antipatije rudniškega upravitelja še jezo tistih, ki so tisti čas imeli pri ljudstvu največji vpliv.

S Hacquetovim odhodom je bilo zaključeno eno najbolj zanimivih obdobj v zdravstveni službi Idrije, ki zasluži, da se ga posebej preuči že zaradi znamenitih osebnosti Scopolija in Hacqueta. Oba zdravnika sta bila zaradi umetniško razvitega čuta za opazovanje in njunega natančnega znanja o delu v jami ter tehniki plavža sposobna spoznati posamezne faze delovnega procesa pri pridobivanju živega srebra in tudi tiste dejavnike v življenju rudarjev, ki so bili izredno zdravju škodljivi.

4. Ljubljansko obdobje

V prostorih nekdanje jezuitske lekarne, v bližini današnjega Šentjakobskega trga, je deloval od 1758 javni Zavod za študij anatomije – Collegium publicum anatomicum.⁵¹

⁴⁹ Daljša ali krajša potovanja, opremljena s škatlami, škarjami, pincetami, mrežami in lupami so kar »čez noč« spremenila družbeni značaj. Ni bilo več muhastih domislekov tega ali onega preveč radovednega posebnega, ampak je bila »učna doba za vsakogar«, delo, izpopolnitev znanja in vzgoje - bila je to resnična šola za Evropejce. Mnogi učenjaki in tudi laični radovedneži so trumoma obiskovali knjižnice, razstave, bogato opremljene naravoslovne zbirke, kemične laboratorije in druge znamenitosti. Obiskovali so tudi znanstvenike v njihovih tesnih kabinetih in prisostvovali pri čudnih poskusih, ki so jih ti izvajali; udeleževali so se tudi akademskih sej in predavanj, kjer so razpravljali, razpravljali in razpravljali, kar so razumeli ali tudi ne.

Nalezljiva mrzlica je pospešila živahno razgibanost. Eni so polnili svoje zbirke metuljev, žuželk, školjk, drugi so občudovali svoje zbirke mineralov, fosilov, tretji pa steklene posode z mariniranimi kačami, kuščarji, močeradi in drugimi plazilci. Moda je pospeševala zbiranje in urejanje herbarijev. Celo visoke osebe iz vladarskih hiš, kralji, kraljice in princji so se navduševali nad novimi »igračami« in polnili zbirke z vsemi čudeži sveta. Metrese so se pustile slikati ob vznožju s teleskopi, barometri, knjigami; kočije vojvodin pa so se gnetle pred vrati laboratorijev in so vse hotele biti elektrizirane.

Vrtoglava sla po nenavadnosti je zajela vrhnjo plast družbe brezdelnežev, dolgočasnežev in naveličancev. Plemstvu za petami so sledili meščani, ki niso bili nič manj radovedni. Posamezniki pa so se celo dopisovali z učenjaki in jim zastavljali bizarna vprašanja... To je bilo 18. stoletje.

⁵⁰ Avtobiografija, 1774: »nekažna jezuitska nevoščljivost«.

Ustanovil in vodil ga je mr. chir. in ordinarij Cesarskega špitala Jakob Breclj. Najbolj verjetno je, da je Hacquet sprva poučeval na tem Zavodu teoretično in praktično anatomijo s secirnimi vajami ter tehniko male kirurgije v okviru izpopolnjevalnih tečajev za kirurge, (čeprav za ta čas ni odkritih zanesljivih virov). Tu gre namreč za vprašanje o devetih letih, t.j. od prihoda Hacqueta v Ljubljano do njegove nastavitve za profesorja na Mediko-kirurškem učnem zavodu (ust. 1782). Kako se je tisti čas preživel? Hacquetu, kljub njegovi skromnosti, bi plačilo, ki ga je prejemal za pouk babiških gojenk na babiški šoli (ust. 1753), ne zadostovalo za življenje v dragem mestu. Pomagal si je zato s honorarji, ki jih je dobival v Brecljevem zavodu.

Le-ta pa je večkrat doživel vznemirljive neprijetnosti zaradi tožarjenj upravnika Cesarskega špitala jezuita Žige Reicha. V pritožbi, ki jo je ta naslovil kar naravnost na cesarico Marijo Terezijo, je trdil, da anatomske secirne vaje v Brecljevem zavodu ne sodijo v prostore nabožnega špitala, pa tudi ne v neposredno bližino cerkve sv. Jakoba in jezuitskega kolegija. Cesarico je zato prosil, da prepove delovanje omenjenega zavoda. Odločitev je šla ad acta in zavod je nemoteno deloval naprej.⁵²

Z likvidacijo Cesarskega špitala⁵³ (1771) je bil žal ukinjen tudi prvi slovenski anatomski zavod; oba so namreč prodali na dražbi. Ukinitev je sledila cesaričinemu ukazu o združitvi vseh dobrodelnih ustanov. Verjetno je, da je Hacquet tisti čas prevzel Brecljevo anatomsko zbirko preparatov (teratološke in embriološke primerke) za svoj muzej, ki ga je imel v hiši na Starem trgu šte. 83. Anatomske zbirke je Hacquet kasneje pomnožil še z mineraloškiimi, entomološkimi in oriktološkimi eksponati ter herbariji. Njegov muzej je sčasoma postal tako znamenit, da so ga pogosto obiskovali mnogi tuji učenjaki in visoke politične

⁵¹ Anatomska gledališča (anatomski teater, Theatrum anatomicum), ki so jih vodili znani učenjaki z Zahoda, so bila povsod v mnogočem podobna (Leiden, Uppsala, Padova itn.). Videti so bila takale: sredi prostorne sobe ali dvorane je stala večja, podolgovata ali ovalna miza, na kateri je ležal kadaver. Ob stenah so bili razporejeni človeški skeleti, v zasteklenih vitrinah pa so bile razstavljene živalske kosti in v steklenih posodah anatomske preparati, večidel patološke kuriozitet. Sedeži za gledalce so bili običajno lesene klopi, ki so se dvigale proti stropu v obliki amfiteatra. Prostor sam je bil po videzu mračen in temen, ker so bila okna zagrnjena s težkimi zavesami iz blaga ali pa sploh zastrta; takšno okolje je na obiskovalca delovalo skrivnostno in svečano. Medlo svetlobo so dajale le voščene sveče.

Anatomske javne sekcije na Zahodu so bile pogostejše po 16. stoletju, ko so si pridobile legitimnost s papeževovo bulo, ki je dovoljevala anatomske sekcije na človeških truplih. Sekcija je brez dvoma prispevala k napredku kirurške stroke in znanosti. Prvo anatomsko gledališče je bilo ustanovljeno v Padovi v 16. stoletju, sledila so mu podobna tudi v drugih italijanskih univerzitetnih mestih. Iz takih gledališč so se kasneje razvili anatomski znanstveni instituti. Učitelji anatomije so v teh prostorih pred avditorijem razlagali teoretično deskriptivno in topografsko anatomijo sproti, medtem ko so demonstrirali sekcijo trupa. Študentje so sedeli običajno na klopeh v polkrogu okoli odra.

Anatomska predavanja so imela do kraja 18. stoletja povsod po Evropi zaseben značaj in je moral avditorij sam kriti stroške za honorarje profesorjev in za vzdrževanje prostorov anatomske gledališč. Pretežna večina avditorija je bila iz vrst kirurgov oz. ranocelnikov, ki so si iz lastne pobude želeli dopolniti znanje. Ponekod so dajali po končanem tečaju spričevalom podobna potrdila, ki pa so bila le redkokdaj in redkokje uradno priznana. Anatomska predavanja so včasih obiskovali tudi nekateri mestni fiziki.

Proti koncu 18. stoletja so pričeli ob gledališčih graditi anatomske secirnice, kjer so si slušatelji lahko za mal denar pridobili anatomske izkušnje z osebnim udejstvovanjem pri sekcijah kadavrov ali pri prepariranju posameznih regij. S tem so prenehali biti le pasivni opazovalci anatomske demonstracije, ki jih je prirejal predavatelj. - Borisov P., op. cit. 23, str. 167 in dalje.

⁵² Borisov P., Razvoj kirurgije i kirurškog staleža u Sloveniji. Acta hist. med. stom. pharm. vet. 1989; 29: 47.

⁵³ Ljubljanski Cesarski špital je bil izključno namenjen ostarelim idrijskim rudarjem, ki so boleli za kroničnim merkurializmom, in vojni invalidom. Stal je na današnjem Vodnikovem trgu nasproti istoimenskega spomenika. Stavba je še danes ohranjena. Meščanski špital pa je stal še pred potresom 1895 na mestu današnje Kresije.

osebnosti. Tu je hranil tudi svoje zapiske in korespondenco z van Swietnom, Haënom, Adamsonom, Bassijem idr.

Leta 1774 pa je nenadoma izbruhnil velik požar v Krakovem (tisti čas so bile hiše ljubljanskih meščanov večinoma lesene) in zajel ves Šentjakovski okraj, kjer je zgorelo po trditvah letopiscev 117 hiš, prostori jezuitskega kolegija in tri cerkve (sv. Jakoba, sv. Florjana in sv. Rozalije na grajskem pobočju). Ker je Hacquet imel svoj muzej tik ob jezuitskem kolegiju, je izgubil vse svoje imetje.

Ko so prodali Cesarski špital, so mestne reveže in siromake preselili v Meščanski špital, ki so ga s prizidki primerno povečali. Oblast pa je 1787 ukinila tudi ta špital in je vse omenjene ustanove združila v en sam zavod, v »glavni ubožni zaklad.«

Iste leta, ko je bil Hacquet imenovan za babiškega učitelja, je ljubljansko mestno upravo prosil za nabavo mikroskopa, da bi z njim raziskoval vzroke pogostih izbruhov sepse v porodnišnici. Prošnjo so mu odbili, ker sta deželni protomedik dr. Ivan Haymann in dr. Anton Stoerck menila, da ga »niso nastavili za znanstvenika, temveč za vzgojo porodnih pomočnic.«⁵⁴ Tako je Hacquet ponovno okusil neprijaznost in posurovelost ljudi, ki so mu stali na poti. Še bolj se je zaprl vase in se razživel šele, ko je bil zopet v svoji naravi, sredi gora in dolin. Za tisti čas je zapisal v četrtem delu *Oryctographiae*, da se je marsikaj šepetalo po mestu, največ pa da tu (mislil je na anatomiški zavod) morijo rdečelasce in se njihovo kri potem uporablja za alkimistične namene. Zlobne govorice so razkačile praznoverno meščanstvo; med njimi so bili tudi taki, ki so se ponujali, da bi ubili Hacqueta (*»d'une rade dépravée au dernier point«*). Zato je moral dve leti naskrivaj potovati pod lažnim imenom, da ga ne bi prijeli in linčali.

Hacquetov javni nastop proti veri v čarovnice, posredno s tem pa proti ljudskim vražam in praznoverju, je stanje še poslabšal in povzročil večji odpor pobožnega, vendar neukega ljudstva proti njemu. Ko je hotel reformirati nekatere ljudske razvade in s tem izboljšati življenjske razmere, ki so bile v 18. stoletju tudi na Kranjskem v nasprotju z najosnovnejšimi oblikami higijene, je naletel na vsesplošno ignoranco, na odpor, volovsko trmo in surovo nerazumevanje. Hacqueta moramo gledati z vidikov njegovega življenja v času, v katerem je deloval.

Cesarska kmetijska družba v Ljubljani je Hacqueta 1772 sprejela za svojega rednega člana in je kasneje postal njen tajnik. Objavil je v tem času razpravo o boleznih goveje živine na Kranjskem.⁵⁵

Leta 1773-78 se je Hacquet v Ljubljani zbližal z baronom Žigo Zoisom in njegovim kulturnim krožkom. Do zbližanja je prišlo zaradi obojestranskega zanimanja za mineralogijo, ki jo je Zois kot lastnik največjih fužin na Kranjskem imel nadvse v čislih. Zois pa tudi sicer ni mogel v Ljubljani z nikomer bolj strokovno razpravljati kot prav z učenim Hacquetom. Bil je tudi edini v Ljubljani, s katerim se je seznanil поблиže. Družili so ju podobni nazor: oba sta bila svobodomisleca, vneta naravoslovca, strastna zbiralca znanstvenih knjig in nenavadnih zbirk ter oba tudi aktivna člana Kranjske kmetijske družbe (baje je bil Zois tisti, ki je na sestanku družbe predlagal Hacqueta za tajnika).

Zoisov brat Karel je bil ob Hacquetovem prihodu v Zoisovo hišo star 17 let in se je pod njegovim vodstvom navdušil za botaniko. Menda je bil Hacquet tisti, ki je opozoril Karla Zoisa na kulturnozgodovinsko rariteto iz Valvasorjevih časov, na herbarij iz leta 1696, ki ga je zbral dr.med. et phil. Janez Krstnik Flysser iz Ljubljane. Herbarij je bil prava dragocenost; kasneje je postal last Zoisove rodbine.

⁵⁴ Borisov P., op. cit. 36, str. 58.

⁵⁵ Jurca J., Baltazar Hacquet (1739-1815). Ljubljana 1984, 11.

Hacquet je bil tudi član Volilnoknežje akademije v Mainzu (objavil je razprave o zunajmaternični nosečnosti, o rabi kostnega trepana in disertacijo o strupenih rastlinah za živino). Leta 1776 je postal častni član Academiae Caesareo Leopoldinae Carolinae Naturae Curiosorum v Nürnbergu z akademskim priimkom Pelops Secundus in je redno priobčeval razprave in članke v akademskem glasilu *Miscellanea Ephemerides*. Potoval je tudi na znanstvene ekskurzije po Kranjski, Dolenjski, Gorjancih,⁵⁶ Hrvaški, Liki, Zagorju, Bosni, Ogrski, Furlaniji, Koroški, Bavarski, Tirolski in Švici; obiskal je prav tako Salzburg in Istro (opisal je Učko, Pulj, Devin, reko Timavo itn.). Prehobil je še gorsko verigo Julijcev in se drugič povzpel na Triglav. Tako je Hacquet porabil svoj prosti čas, t.j. šolske počitnice, kakor prej v Idriji tudi sedaj v Ljubljani za znanstvena potovanja in raziskovanja. Izdelal je kameninski zemljevid, ki ga je dal natisniti v prvem delu *Oryctographiae* (opis kamnin ali fosilov).

Kakšne razmere so bile v naših toplicah, opisuje Hacquet hudomušno in drastično, kar je sam videl, ko je potoval skozi Štajersko in Zagorje. Tako priča, da so v teh krajih bile toplice zelo obiskane, obiskovalci obeh spolov, goli in krvavi, so sedeli ali se sprehajali okoli kopališča, kar je ustvarjalo vtis, kot da se je človek znašel v vojaškem taborišču med Tatari... Hacquetove pripombe niso pretirane, kajti o podobnem pričata tudi okrajna fizika Lalangue in Leuff, ki sta že večkrat zahtevala od lokalnih oblasti, da se uvede v kopališčih strog nadzor nad padarji in nad njihovim »čudežnim zdravljenjem« s puščanjem krvi.

Leta 1780 je Hacquet postal član Ekonomske družbe v Leipzigu in botanične ter ekonomske družbe v Firencah. Bil je prav tako član Kmetijske družbe v Chambéryju v Savoiji. V naslednjem letu je izšla druga knjiga kranjske oriktografije. Tudi zdaj je porabil čas za potovanja in je nekatere kraje ponovno obiskal. Postal je zelo znan med evropskimi učenjaki. Pruska akademija v Frankfurtu na Odri mu je podelila častno diplomu za njegova znanstvena dela.

Ko je bil Hacquet 1782 imenovan na novoustanovljenem Mediko-kirurškem učnem zavodu v Ljubljani za profesorja kemije, botanike, fizike, kirurgije in babištva, je bil prvi in edini učitelj teh predmetov prav do svojega odhoda iz Ljubljane. Pravilnik iz leta 1782 je določal, da mora biti na zavodu en učitelj doktor medicine, ki bi poučeval botaniko, kemijo in »collegium clinicum arte medica« (tako se je tisti čas imenovala interna propedeutika), drugi pa lahko ne bi bil fakultetno izobražen in bi poučeval anatomijo, ranocelnštvo in babištvo. Van Swieten, ki je ščitil Hacqueta, je še pred smrtjo priporočil svojemu nasledniku, da naj bi Hacqueta dopustil k predavanjem vseh predmetov (obstaja verjetnost, da tisti čas v Ljubljani ni bilo primerne osebe s podobno kvalifikacijo). Tako je van Swieten imenovanje učitelja, ki bi bil doktor medicine, previdno odložil v prid Hacquetu. Očividno je, da se Hacquet ni posebno prizadeval s predavanji, ker ni nikjer dokazov o nasprotnem. Tudi učbenikov ni napisal.

Pomembno je, da je bil Hacquet deležen tudi visokih obiskov: primerilo se mu je npr. srečanje z nadvojvodinjo Marijano, sestro cesarja Jožefa II., ko je potovala prek Ljubljane v Trst in si spotoma ogledala njegovo mineraloško zbirko rudnin. Obiskal ga je tudi ruski veliki knez (poznejši car Pavel I.) in še druge znamenite osebnosti tedanje Evrope. Največje veselje je Hacquetu napravil obisk cesarja Jožefa II., ki je potoval po vsej monarhiji in se je ustavil tudi v Ljubljani (1784). O visokem obisku, ki je Hacqueta prijetno presenetil, je

⁵⁶ Ko je nekega dne jezdil po gozdovih Gorjancev, so ga napadli roparji, zahtevali denar in ga preiskali. Ko so ugotovili, da ničesar nima razen starega kljuseta, so ga pustili pri miru, potem ko je moral oskrbeti nekemu roparju rano na roki.

zapisal: »... *Joseph est le seul grand homme que jamais la maison d'Autriche a eu; c'est un miracle que cet homme a pu parvenir au point où il est venu, malgré sa mauvaise éducation qu'il a reçue dans sa jeunesse de la maudite prêtraille et de ses ignorants gouverneurs. Quel malheur pour la partie tentieuse de son peuple d'avoir été emporté dans la fleur de son âge, sans avoir pu achever son grand plan de réforme; c'est le grand scélérat de Pitt en troublant toute l'Europe, qui est la cause de sa mort prématurée – jusqu'au dernier de mes jours ai je regretté cet homme et pleuré son destin malheureux! O humains, ne vous avisez jamais à faire des réformes pour le genre humain, tant bien que ce soit! Penséz qu'il y a sur la terre mille millions de têtes, et qu'entre ces 1000 000 000 de tels combien de méchants; de fous, et de bêtes, qui vous déchirerons pour tout le bien que vous voulez leur faire.*«⁵⁷

Jožef II. je svobodnjaške, človekoljubne težnje izvajal nepopustljivo, v strogem smislu, enostransko in netolerantno. Neizprosna doktrinarnost, okrepljena s habsburško trmoglavostjo prežema vse njegove reforme. Cesar je bil demokrat in samodržec v isti osebi, a bolj je bil samodržec, ko je nastopal iz moralnih pobud, prepričan, da dela v prid sveta.

Leta 1784 je Hacquet zopet potoval v Pariz in izročil Medicinski družbi spomenico o zdravljenju rudarske bolezni (merkurializma) v idrijskem rudniku. Kirurški akademiji pa je predložil opis porodniškega instrumenta za prekinitev popkovine (»omphalotribe«), ki ga je sam izumil. V naslednjem letu se je podal na Salzburško in si ogledal tamkajšnje rudnike; vračal se je prek Zgornje Štajerske. V tem času je objavil tri zvezke mineraloških razprav. Od univerze v Lvovu je dobil vabilo, da bi prevzel stolico za naravoslovje na tamkajšnji univerzi, vendar je ponudbo vljudno odklonil. V tem času mu je izšla tretja knjiga *Oriktografije*. V letu 1787 se je odpravil na Hrvaško prav do turške meje.

Razsvetljenstvo je pri Hacquetu nosilo vsa znamenja jožefinske dobe. Obdobje razsvetljenstva,⁵⁸ ki ga je zajelo z vso svojo močjo še med delovanjem na Kranjskem, je za le-to, posebno pa za Ljubljano kot središče docela slovenske dežele, pomenilo uveljavljanje slovenstva, ki se je kazalo z razvojem naravoslovja na Slovenskem, najbolj pa ob izgradnji slovenske strokovne besede. Hacquet je npr. bil pisec, ki je uporabljal v svojih razpravah in spisih dosledno le slovenska krajevna imena. Izjavil se je tako za brezpogojnega slovenofila, čeprav so mu skušali nekateri nevoščljivci podtakniti nekaj popolnoma nasprotnega.

V zvezi s Hacquetovim neukrotljivim značajem sem navedel pomemben dogodek, ki mu je 1785 napravil hudo kri in kalil življenje, v razpravi o Razvoju znanstvene kirurgije na Slovenskem, ki jo je izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani leta 1974. Zato se ne bom ponavljal. Pri vsej zelo kočljivi stvari je namreč šlo za huda nasprotja, ki so se razvzemala med Hacquetom in ljubljanskim magistratom,⁵⁹ ko se je dokončno odločil, da bo za zmeraj zapustil Kranjsko in Ljubljano.

⁵⁷ »Jožef je edina velika osebnost, ki jo je kdaj avstrijska vladarska hiša imela in je čudež, da se je mogel povzpeti do točke, ki jo je dosegel, spričo slabe vzgoje, ki jo je bil deležen v svoji mladosti s strani proklete duhovščine in svojih nevednih vzgojiteljev. Kakšna nesreča za naprednejši del njegovega naroda, da je ta mož končal v cvetu svojih let in da ni mogel izpolniti vseh svojih velikih reformnih načrtov. Veliki malopridnež Pitt, ki je vso Evropo spravil v nemir, je vzrok Jožefove zgodnje smrti – tega človeka sem obžaloval do zadnjega dne življenja in sem objokoval njegovo nesrečno usodo. O, ljudje, naj vam nikoli ne pride na um, da bi poskušali reformirati človeški rod, čeprav bi tudi bilo skrajno potrebno; pomislite le, da na zemlji živi 1000 milijonov glav in koliko je med njimi le norcev in koliko bedakov in zveri, ki bi nas najraje raztrgale za vse dobrote, ki jim jih želimo izkazovati.« Moramo ga gledati z vidikov njegovega življenja v času, v katerem je deloval.

⁵⁸ Borisov P., op. cit. 23, str. 182 in dalje.

⁵⁹ Borisov P., op. cit. 23, str. 184.

A. Herrlein, Mr.chir. et obstet. Baltazar Hacquet, profesor na Mediko-kirurškem učnem zavodu v Ljubljani. Olje. Narodna galerija, Ljubljana.

Leta 1789 je Hacquet delno prepotoval Rdečo Rusijo, Volinijo, Podolijo, gornjo Moldavijo, Besarabijo, Karpate, Transilvanijo in plezal po Noriških Alpah. Objavil je drugo knjigo o potovanju po Karpatih, v kateri je opisal narodne noše tamkajšnjega prebivalstva. Urad za rudarstvo cesarja Franca II. mu je v tem času podelil visoko priznanje, ko ga je imenoval za rudarskega svetnika.

Kot javni delavec je Hacquet imel več nasprotnikov in nevoščljivcev kot pa sovražnikov, kajti ti se z njim niso mogli kosati po znanju in široki razgledanosti v znanosti. Zelo hudo kri mu je delal tudi ljubljanski brivsko-ranocelniški ceh, ki je izposloval pri mestnem magistratu, da mu je oblast pričela nagajati in ga ovirati pri znanstvenih raziskavah. Naprtila mu je celo zoprno pravdo. Dunajska dvorna pisarna pa je vse to zavrnila kot brezpredmetno.

»Vendar, kakor ni na svetu stranke,« je zapisal, »ki bi ne imela svojih zvestih privržencev, tako tudi jaz nisem bil brez njih – to je bilo ubogo, preprosto ljudstvo. Čeprav so me imeli za krivoverca – luterana – so mi bili vendar vdani, medtem ko je višji sloj ljudi, ki niso držali z dobro stvarjo, storili zame manj ali pa sploh nič. To so bili večidel puhloglavci in bil sem zanje bič, ki ga zato niso mogli ljubiti, ker sem se jim namesto s podlim prilizovanjem, vselej z resnico postavil po robu.«⁶⁰

5. Profesura v Lvovu in Krakovu

Ko je Hacqueta univerza v Lvovu drugič povabila, da bi zasedel izpraznjeno stolico za naravoslovje, je v to privolil, ker je tisti čas dokončal raziskave v južnem delu monarhije: *»... après avoir eu beaucoup d'adversité pendant 20 ans en Carniole avec une nation bigote, inculte, pleine de malice, comme presque tous les Slavons à demi civilisés sont. Ma vie a été plus d'une fois en risque – depuis les Evêques jusqu'au dernier des moines ont prêché l'Evangile contre mon hérésie – mais en revanche j'ai tenu la contrevène en naturaliste pour le bien de l'état, contre cette maudite prêtraille, comme on peut voir par mes ouvrages, - j'ai donné en ce temps observations médicales au jour.«*⁶¹

Ob tem pa je še zapisal: »Nikoli nisem bil domoljub, temveč kozmopolit, kot je bilo mogoče, kajti mislim kot P. Terentius: Homo sum: humani nihil a me alienum puto!«

Ta čas (spomladi 1787) je Linhart pisal Kuraltu, da poišče v Lvovu primerno stanovanje za Hacqueta. Iz Ljubljane je Hacquet odpotoval v Lvov v juliju 1787, kjer pa se ni dobro počutil, tako je zapisal, ker je bilo, po njegovem mnenju, slabo poskrbljeno za naravoslovca: ni bilo niti primernih prostorov niti instrumentov. Navdušila pa ga je Garellijeva bogata knjižnica. V Lvovu je Hacquet moral predavati študentom v ruskem jeziku.⁶²

Še vedno ni mogel pozabiti na vso krivico, ki ga je zadela na Kranjskem, zapisal je: *»Kdor ne pozna mojega položaja, v kakršnem sem živel v tej deželi skozi 20 let, si ne more prav misliti, da sem to delo vendarle zmoget; saj morem imeti skoraj za čudež, da sem mogel tu zdržati tako dolgo... Polnih devet mesecev v letu sem bil navezan na težavno službo profesorja anatomije, ranarstva in porodništva brez sleherne pomoči. Moji oddihi v teh mesecih so bili večidel posvečeni trpečim bolnikom, ki sem jim po svojih močeh pomagal, zakaj v deželi ni bilo niti ene bolnice, ki bi bila pribežališče ljudem v stiski. Ostale tri mesece – toliko so znašale moje šolske počitnice – sem porabil za potovanja, da sem s tem pospeševal svoje najljubše študije iz naravoslovja. Potovanja pa so bila zvezana z nemajhnimi težavami. V teh mesecih se vreme rado menjava; večidel neprehodna gorovja, ki sem jih prepotoval peš ali jež, so mi grenila pot in mi jemala priložnost, da bi temeljito opravil posamezne preskuse. Vedno prepuščen svoji usodi, sem te pokrajine prepotoval s svojo kobilo Rosinanto, in kdor jih pozna, lahko reče: piscu je sreča dobro hotela, da se je povsod tako srečno izmuznil.*

Razen tega nisem za tako težavno in zame tudi drago potovanje niti od dežele niti od

⁶⁰ Cit. po J. Westerju, op.cit. str. 42.

⁶¹ »...in spričo mnogih neljubih doživljajev na Kranjskem, ki sem jih bil tam v času 20 let deležen s strani bogotnega, nekultiviranega, zlobnega prebivalstva: takšni so skoraj vsi polcivilizirani Slovani – moje življenje je bilo več kot le enkrat na kocki – od škofov navzdol pa vse do zadnjih menihov je pridigovalo evangelij zoper mojo herezo – vendar sem jaz za revanžo vzdržal kot naravoslovec-znanstvenik v korist države in zoper to prokleto farško družino, kakor se lahko vidi iz mojih del. V tem času sem objavil nekaj medicinskih razprav.«

⁶² Ko Zois odgovarja Hacquetu na pismo z dne 16. oktobra 1787, piše med drugim tole: »Ker predavate v ruskem jeziku, menim, da vam ta okoliščina nudi pogosto priliko za sklepanje zvez z rojaki. Sčasoma bi se morda utegnila ponuditi prilika, da se seznanite z ruskim plemstvom.«

Prof. France Kidrič, ko preučuje to pismo, se vprašuje: »Rusi – Hacquetovi rojaki? – Zdi se, da je Hacquet zaupal Zoisu o svojem poreklu več nego drugim, namreč domnevo, da je neki ruski velmož njegov oče (morda nezakonski sin neke ruske visoke osebe, od katere je v stiski smel vedno računati na pomoč iz neznanega vira). To bi utegnilo pojasniti tudi presenetljivo okoliščino, da je mogel Hacquet v Lvovu že od začetka predavati v ruščini.« (Prim. Kidrič F., Zois in Hacquet. Ljubljana. Zvon 1938; 58: 27, - in Ibidem, Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana 1929-38, 697).

kogarkoli drugega prejel nobene podpore, tako da sem vse stroške moral zmagovati sam. Medtem ko je dvor že večkrat brez haska potratil velike vsote za raziskovanje tujih dežel, so domače dežele neznane in nepreiskane... Tu moram razkriti še neko okoliščino, ki mi je povzročila oviro. Ne samo, da sem za blagor države žrtvoval svojo pičlo premoženje in svoje moči, še to, da v tej nehvaležni deželi, kjer je vse kar je znanost, kakor tudi plemstvo, v popolnem razsulu – izvzetih je le nekaj glav – nisem dobil za plačilo nič drugega kot zasmeh ali, bolje rečeno, celo zgolj zaničevanje. Temu je sledilo tisoč ovir, ki so mi jih delali predstojniki sami, ki so bili bodisi puhloglavci ali celo pobožnjaki, kakor tudi večina drugega občinstva, ki je bilo spričo pomanjkanja dobre izobrazbe obdarjeno s prismuknjenim srcem. Prav tako se je godilo za deželo nesmrtnemu zgodovinarju Valvasorju, ki je vse svoje imetje žrtvoval, tako tudi marljivemu geografu Florjančiču in prav tako slavnemu in neutrudnemu Scopoliju.⁶³

Hacquet je v tem času priobčil še sestavek o primarni malformaciji otroka z »oslovskimi uhlji«.⁶⁴

Med leti 1790-95 so izšli potopisi o fizikalnem potovanju po severnih predelih Karpatov v štirih delih.

Po raziskavah, ki jih je opravil v Sarmatiji (1797), je Hacquet odpotoval še na Krim prav do Črnega in Azovskega morja in se je na poti srečal z znamenitim naravoslovcem Pallasem. Počitnice 1798 si je rezerviral za potovanje po Nemčiji.

6. Zaton

Hacquetova desetletja so minevala v samoti, bolje rečeno, v osamljenosti. Ko je bil 1799 star 60 let, je to stanje občutil do dna duše. Bil pa je še vedno fizično krepak, čil in zdrav mož, ki »n'a jamais souffert de mal de dens.«⁶⁵

Za ta čas je zapisal: *»... me trouvant dans une ville peuplée d'une race dépravée au dernier point je me vis forcé de me donner la mort, ou, un ami, qui est le proverbe grec, j'épousai une fille vertueuse et jolie âgée de 20 ans le 4 du mois d'octobre avec laquelle j'ai vécu en harmonie d'honnête homme.«*⁶⁶

V naslednjem letu pa je Hacquet doživel hudo nezgodo: ko je z ženo potoval v kočiji po okolici Lvova, se je ta prevrnila in je žena dobila hujše zlome ter duševni pretres, Hacquet pa je postal invalid zaradi poškodbe desne rame.

Leta 1801 je v daljšem potopisu opisal slovanske narode, ki živijo na področju, ki sega od Jadranskega do Črnega morja in je delo odposlal v Leipzig. Tudi v naslednjih letih ni nehal s potovanji; obiskal je gorovja v Podoliji in Pokutiji, kjer so ležišča kresilnega kamna.

Lvovsko univerzo so 1805 premestili v Krakov, z njo vred je odšel tja tudi Hacquet. V Krakovu je uredil naravoslovni kabinet in je bil 1807 izvoljen za dekana medicinske fakultete. Krakov so 1809 zasedli Poljaki, ki so zelo sovražili Avstrijce. Hacquet je prevzel stolicco za kemijo, botaniko in naravoslovje. Za njegova prizadevanja so mu podelili diplomu častnega člana Wetteravske družbe za naravoslovne znanosti.

⁶³ Oryct., knj. IV., Leipzig 1788, 8.

⁶⁴ Avtobiografija, 1788: »une description d'un enfant monstrueux avec des cornes.«

⁶⁵ »Ga niso nikoli boleli zobje«.

⁶⁶ »Ker sem živel v mestu s prebivalci izrojene človeške zvrsti, sem končno stal pred odločitvijo, ali naj se odločim za smrt, ali pa da si poiščem prijatelja, življenskega druga, kakor pravi grški pregovor – in sem se 4. oktobra oženil s krepkostno deklico, čedno, staro 20 let, ž njo sem živel v polni harmoniji kot častivreden človek.«

Konec leta mu je nenadoma umrla žena: *»j'ai perdu ma femme unique dans son genre. La tristesse de cette perte a abrégé mes jours.«*⁶⁷

Leta 1810 ga je obiskal saški kralj, ki je želel videti zbirke v naravoslovnem kabinetu. Poljaki so Hacqueta vabili, da bi ostal pri njih, kar je ta odločno odklonil. Ko so mu ponudili mesto direktorja kraljevega naravoslovnega kabineta v Dresdnu, je tudi to odklonil. Odločil se je, da odpotuje na Dunaj. Ko je odhajal iz Krakova, je večino svojih zbirk, instrumentov in še drugih stvari zapustil univerzi. Z njegovim odhodom so poljske oblasti zaprle avstrijski univerzi v Lvovu in Krakovu. Na Dunaju je Hacquet preživel svoja zadnja leta.

Zagrenjenost in resigniranost odseva iz vseh njegovih spisov in dopisovanj s prijatelji. Stanje je dokaj razumljivo, zlasti tistih mnogih odstavkih iz njegovih spisov, kjer se dotika razprav o psihologiji. *»Moji prijatelji so bili in so večinoma učenjaki, razen enega, in vsi živijo izven avstrijske države. Tistim, ki še živijo, se zahvaljujem iz dna srca za njihovo prijateljstvo in učene spise ter se od njih poslavljam, kajti sedaj se bliža resna doba mojega življenja in se od vsega odmikam. /.../ Vse se mora povrniti v večni nič. /.../ To se mi dozdeva toliko lažje, kajti na tem planetu sem popolnoma brez privrženosti. Dokaz za to je Predgovor k četrtemu delu moje Oryctographiae/.../«*⁶⁸

Hacquetova filozofska resigniranost pride še bolj do izraza v vrsti pisem (ki se jih je žal ohranilo le malo), iz katerih je očitno, da se je »dobro počutil« zaradi miru, ki sta mu ga ustvarila odpoved svojega položaja na univerzi in prenehanje znanstvenega delovanja. *»Vse bom povedal čim bolj preprosto,«* je zapisal, *»pri tem mi gre zgolj za resnico, ne za lepoto sloga (zakaj ta je potrebna bolj za lepe umetnosti, kakor za koristne znanosti). Ves končni smoter tako pogosto opravljenih potovanj je bil samo ta, da se iz narave poučim. Edini povod za tako težavno podjetje mi je bil, da o njem le toliko povem, kolikor sem mogel dognati, kakor o naravni legi tako tudi o njeni preobrazbi /.../ Kaj vse se mora na fizikalnih potovanjih, zlasti na mejah raznih držav, kjer so prebivalci na pol ali pa celi barbari, prestati, ni treba omenjati. /.../ Kolikokrat so me pregnali od mojih raziskovanj, ko je bilo moje življenje več ko enkrat v nevarnosti. /.../*

Vse na svetu ostane zvesto naravnemu poteku, to se pravi, vse je minljivo. /.../ Kakor vsa narava, tako je tudi človek podvržen spremembam. /.../ Upam, da bo treba v marsikaterem pogledu imeti z mojim skromnim znanjem potrpljenje, zakaj v glavnem sem se moral izobraževati skoraj le v surovih deželah, in še to dokaj pozno. Dokler je trajala sedemletna vojna, ki sem se je udeležil kot vojak in kirurg, sem malo misli na koristno slovstvo. /.../ Zato me bodo našli tudi stalno pri enakem mišljenju, t.j. da nisem nikoli nikomur trosil kadila, ki tega ni zaslužil, pa naj je bil kdorkoli. /.../ Ti priskledniki imajo za svoje geslo: *ibi patria est, ubi bene est*, t.j. kjer se morejo mastiti, tam je njihov blagor in obstanek; oni vedo, da doseže tisti naklonjenost, kdor zna dvoriti; kdor pa vrši svojo dolžnost, nima nič od tega ali pa ga celo preganjajo...«⁶⁹

Hacquetovo resigniranost lahko ponovno razberemo tudi iz pisma, ki ga je pisal baronu von Mollu leta 1812 (t.j. tri leta pred smrtjo, ko se je za trdno odločil, da se bo za zmeraj poslovil od »literarnega dela«). V pismu je med drugim poudaril: *»Živim tu prav zadovoljno s služkinjo in psom, in se za ves svet ne menim. Ko bi le vi bili tukaj, kako veselo bi lahko skupaj živeli in se spominjali naših mladih dni. /.../ Zdaj nimam več opravkov s »šol-maštrijo«, kjer bi moral za nekaj 100 gl'd plačila vtepati kaj butcem v glavo. Sedaj pa sem*

⁶⁷ Avtobiografija, 1809: »... izguba je skrajšala dneve mojega življenja.«

⁶⁸ Oryct., op. cit. 63, str. 11.

⁶⁹ Oryct., op. cit. 63, str. 6.

ko peti svetnik pri rudarskem kolegiju upokojen s 1000 tolarji na leto in mi ni treba nič več početi, in se pri tem ne počutim slabo. /.../ Sedaj živim pripravljen na duhovna nebesa, brezdelen in neumen kot ovca. /.../ Za nebo sicer nisem slišal, da se tam dobi kako delo. /.../ Seveda bi mi bil ljubši Mohamedov paradiž, toda obrezovanje mi prav nič ne diši. [V zabavljanju je bil Hacquet naravnost mojstrski!] /.../

No, dragi prijatelj, boste vprašali: človek, kaj pa napraviš proti dolgočasju? Napravim kratka in vesela potovanja, tu pa tam obiščem svoje stare prijatelje /.../ Tudi kakšno lepo damo, kar mi je vedno najbolj prijalo /.../ Berem potopise in zanimive romane – toda nič več iz paleontologije, nič znanstvenega! /.../ Če mi hočete še kdaj pred mojim koncem odpisati, prosim, da napišete samo moje ime, zakaj že davno ne pripadam zloglasni profesorski kasti /.../«⁷⁰

Zagrenjenost je Hacquetu uničila vsa zadnja leta, ki jih je prebil na Dunaju. Priključimo si le v spomin, s kakšno vnemo se je lotil kirurškega posla v prvem obdobju službovanja v Idriji, in kasneje kot profesor v Ljubljani, kako zelo je bil ponosen na priznanja iz vseh koncev Evrope, ki jih je dosegel s svojim velikim trudom, z naravoslovnimi in etnološkimi raziskovanji; o tem zgovorno pričajo preostali protokoli, zapiski, naročilnice za potrošeni material, instrumente /.../ Menim zato, da je bil le nekje opravičljiv Hacquetov poznejši odmik od praktične medicine in »beg« v svet narave.

Leta 1812 je bil Hacquet operiran zaradi raka, ki se je razvil na zanemarjeni in nezdravljeni kili.

Hacquet je 1815 želel ponovno videti svojo domovino, in ko se je pripravljal na to potovanje – bil je star 76 let – ga je 10. januarja prehitela smrt. Nadaljevanje svojega dela o slovanskih narodih, živečih v avstrijski monarhiji (V *Predgovoru* k četrtemu delu *Popotovanja po Karpatih*, ki ga ni dokončal, je obljubil, da hoče opustiti vse, kar sodi v literaturo; »Samo, če bi mogel v kakem velikem mestu dočakati svoj konec«, je zapisal, »bi rad še slovanske noše v avstrijski monarhiji obelodanil.« Življenjska doba mu je bila naklonila, da je lahko ostal mož beseda.), je poveril gališkemu superintendantu Bredetzkyju in mu izročil zapečateni zavoj s pripombo in priporočili o svojem življenju. Vendar se Bredetzky ni potrudil izvršiti Hacquetove zadnje volje.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Charakter von Hacquet (eine historisch-psychologische Studie)

Peter Borisov

Bei der Erforschung von Hacquets Charakter stützten wir uns vor allem auf Quellen aus seiner Autobiographie, Korrespondenz, aus seinen Reisebeschreibungen und Abhandlungen. Wir versuchten, das Bild dieses vielfältigen Wissenschaftlers, Naturforschers und Chirurgen aus der Zeit der Aufklärung möglichst objektiv wiederzugeben.

⁷⁰ »Ich lebe hier im übrigen sehr zufrieden mit einem einzigen Diensten und ein Hund, und bekümmere mich um die ganze Welt nicht. Wären Sie doch hier, wie vergnügt würden wie beisammen leben und uns an unsere jugend Jahre erinnern. Da ich mit des Schulfuchsercy nichts mehr zu thun habe, und für einige Hundert Gulden mit Aufopferung meines Vermögen schreyen musste um es Dumköpfe einzupredigen. Nun aber als ein fünftes Rath bey dem Bergkolegium mit tausend Thaler pensionirt bin um nichts zu thun, so befinde ich mich nicht übel dabey...« (cit. po Jakob G., Balazar Hacquet, Leben und Werke, München 1930, 21).

Das 18. Jahrhundert, das der Vernunft huldigte, lenkte die Geschichte Europas hin zur Gewissens-, Rede- und Pressefreiheit und erschütterte die ganze Gesellschaft tief. Die absolutistischen Monarchien paßten sich den neuen Erfordernissen der aufgeklärten Gesellschaft an. Die Krone von Aufklärung und Humanismus war die Lehre Kants. Für die Entwicklung der naturwissenschaftlichen und medizinischen Wissenschaft war diese Zeit vor allem wegen zahlreicher bedeutender Errungenschaften und vieler neuer Erfindungen und Theorien von Bedeutung, die sich in zunehmendem Maße an positivistischen Kriterien orientierten und fruchtlose sowie spekulative philosophische Lehren verwarfen.

Unter dem Einfluß der Aufklärung bahnten sich eine neue Lebensweise und neue zwischenmenschliche Beziehungen an.

Balthasar Hacquet wurde im Jahre 1740 in Le Conquet in der unteren Bretagne geboren. Bereits in der frühen Jugend ein freiheitlicher Geist, war er während seines Studiums im Jesuitenkollegium, aber auch später, mit vielen Schwierigkeiten konfrontiert. Bei Ausbruch des Siebenjährigen Kriegs wurde Hacquet Soldat und Chirurg, sammelte im Feld chirurgische Erfahrungen, die er in den Lazaretten von Paris, Montpellier und Wien erweiterte, als er kein Soldat mehr war. Die ganze Zeit prägte der Geist von Voltaire und Rousseau den jungen Franzosen und schärfte seinen Charakter. Mit seinem sanguinisch cholerischen Temperament sah er sich mit den alltäglichen Schwierigkeiten und Ungerechtigkeiten konfrontiert. Doch handelt es sich dabei nicht so sehr um den Ausdruck seines cholerischen Temperaments, sondern vielmehr um ein seiner Zeit eigenes rationalistisches Grübeln, das auch seine Denkweise beherrschte. Diese Tatsache kommt gelegentlich sowohl in Hacquets Äußerungen über Politik als auch in seinem rationalistischen Verständnis kultureller und wirtschaftlicher Fragen zum Ausdruck.

Nach Ende des Siebenjährigen Kriegs landete Hacquet in Wien, wo er 1766 vom Reformator des österreichischen öffentlichen Gesundheitswesens Gerhard van Swieten zum Betriebschirurgen in das Quecksilber-Bergwerk Idrija bestellt wurde. Als Arzt versah dort der berühmte Naturwissenschaftler und Physiker sowie Doktor der Medizin Joannes Antonius Scopoli seinen Dienst. Hacquet war tagtäglich mit Traumatologie aller Art, Merkuralismus und Alkoholismus unter den Bergleuten konfrontiert. In seiner Freizeit unternahm er Exkursionen und betrieb Naturforschungen. Immer häufiger schrieb er seine Eindrücke und Gedanken nieder und beschrieb die Menschen, denen er auf seinen Erkundungsreisen begegnete, vor allem in seinem umfangreichen Werk *Oryctographia Carniolica*, ferner in seinem Buch *Reisen in den Karpaten* und in anderen Werken. Die Zahl seiner hochwertigen naturwissenschaftlichen, reichen entomologischen und interessanten medizinischen Abhandlungen wuchs mit den Jahren, parallel dazu auch der Ruf seiner Gelehrsamkeit in der Welt. Er wurde Mitglied zahlreicher naturwissenschaftlicher Vereine und Akademien in ganz Europa.

Nach sieben Dienstjahren in Idrija trat Hacquet die Stelle eines Hebammenlehrers an, dann die eines Lehrers der naturwissenschaftlichen Fächer an der Medico-Chirurgischen Lehranstalt in Ljubljana. Mit seinen Dienststellen hatte Hacquet jedoch kein Glück, mußte er doch sowohl in Idrija als auch in Ljubljana viele Unannehmlichkeiten in Kauf nehmen. Die beiden Anstalten verstanden es nie, das Wesen seines rationalistischen Intellekts und seiner Uneigennützigkeit unvoreingenommen zu begreifen und letztendlich auch zu schätzen. Nach zwanzig Dienstjahren im ehemaligen Krain, wo Hacquet als echter Bahnbrecher der Aufklärung auftrat und niemandem, ungeachtet seines Standes, unverdientes Lob zollte, nahm er die Stelle eines Professors für Naturwissenschaften an der Universität in Lvov, später auch in Krakau, an. Seit 1810 verbrachte er seine letzten Lebensjahre als Pensionist in Wien, wo er 1815 auch starb.